

Citation style

Šafařík, Petr: review of: Eva Hahn / Hans Henning Hahn, Die Vertreibung im deutschen Erinnern. Legenden, Mythos, Geschichte, Paderborn, München, Wien, Zürich: Schöningh, 2010, in: Soudobé dějiny, 2013, 3, p. 415-444, DOI: 10.15463/rec.1189730039

First published: Soudobé dějiny, 2013, 3

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Diskuse

Mýty a legendy o nuceném vysídlení Němců *Zásadní analýza německého „vzpomínání a zapomínání“*

Petr Šafařík

HAHN, Eva – HAHN, Hans Henning: *Die Vertreibung im deutschen Erinnern: Legenden, Mythos, Geschichte*. Paderborn – München – Wien – Zürich, Schöningh 2010, 839 stran.

Historici Eva Hahnová a Hans Henning Hahn v roce 2010 předložili rozsáhlou analýzu německého diskurzu o nuceném vysídlení Němců ze střední a východní Evropy. Jejich kniha *Vyhnání v německé paměti* nese případný podtitul *Legendy, mýty, dějiny*. Autoři tak k debatě o důležitém tématu, které je stále zatíženo různými předsudky a stereotypy, přispěli pozoruhodným dílem, které by mohlo ovlivnit i způsoby, jak se o onom tematickém komplexu pojednává v dalších zemích. V České republice by taková inspirace byla velmi přínosná, neboť i zde – s nepřímou úměrou k prohlubujícímu se odbornému poznání tohoto tématu – působí „legendy a mýty“, a to také pod vlivem problematické části (sudeto)německého diskurzu o nucených migracích.¹

---

1 Ke kritice „mýtů a legend“ sudetoněmecké otázky v některých novějších pracích viz ŠAFAŘÍK, Petr: Die Legende eines gewissen Herrn Dolchstoß, ein geheimnisvoller Fragebogen und weitere Freuden. In: *Acta Universitatis Carolinae – Studia territorialia*, roč. 10, č. 3–4 (2010),

Podle dostupných informací se nechystá překlad monografie *Die Vertreibung im deutschen Erinnern* do češtiny, proto zde tuto knihu představím velmi obsáhle. Soudím totiž, že jde o jednu z nejvýznamnějších prací nejen k „druhému životu“ nuceného vysídlení Němců ze střední a východní Evropy, ale také k řadě témat německé i středoevropské politiky paměti a sebereflexe příslušné části poválečné i současné

---

s. 178–189; TÝŽ: Die Edvard Beneš-Bücher der Publizistin Sidonia Dedina: Von einem Ausdruck des problematischen Kanons im Diskurs über den tschechisch-(sudeten)deutschen Themenkomplex. In: *Tamtěž*, roč. 12, č. 3–4 (2012), s. 71–106. – Řada faktografických chyb a interpretačních lapsů, které souznějí s tím, co kriticky analyzují Hahnovi, je přítomna v masmédiích. Kupříkladu nad filmem Juraje Herze *Habermannův mlýn* (2010, koprodukce Česká republika – Německo – Rakousko) na takové rysy poukázali Stanislav Balík (Habermannův lynč a národní sebebičování. In: *Lidové noviny*, 12.10.2010, s. 12 – článek je dostupný online na stránce <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1362/habermannuv-lynch-a-narodni-sebebicovani>, staženo 12.8.2013) a Blahoslav Hruška (Herzův mlýn mele naprázdno. In: *Literární noviny*, roč. 21, č. 43 (2010), s. 12).

Ze starších prací kritických k „mýtům a legendám“ česko-sudetoněmeckého tematického komplexu srv. např. KUČERA, Jaroslav: Česká historiografie a odsun Němců. In: *Soudobé dějiny*, roč. 1, č. 2–3 (1994), s. 365–373; KŘEN, Jan: Poválečná německá historická literatura o českých zemích. In: KOVÁČ, Dušan – KŘEN, Jan – LEMBERG, Hans (ed.): *V rozdělené Evropě: Češi, Slováci, Nemci a ich štáty v rokoch 1948–1989*. Praha, AEP 1998, s. 125–156; KŘEN, Jan: Česká a německá historická paměť. In: *Český časopis historický*, roč. 97, č. 2 (1999), s. 321–331, zejména s. 326–330; OLIVOVÁ, Věra: *Manipulace s dějinami první republiky*. Praha, Společnost Edvarda Beneše 2001; HOUŽVIČKA, Václav: *Návraty sudetské otázky*. Praha, Karolinum 2005, např. s. 354–363. – Důležité jsou v daném ohledu i recenze. Srv. např. kritický posudek Jiřího Peška (PEŠEK, Jiří: Češi a Němci à la Landsmannschaft. In: *Tvar*, roč. 4, č. 45–46 (1993), s. 15) na brožuru *Deutsche und Tschechen*, vydanou nákladem dvě stě tisíc kusů německou Spolkovou ústřednou pro politické vzdělávání (HABEL, Fritz Peter – KISTLER, Helmut – BLATT, Heinz: *Deutsche und Tschechen*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 1993), stejně jako recenzi téhož autora na syntézu dějin Němců v Čechách a na Moravě (PRINZ, Friedrich (ed.): *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Böhmen und Mähren*. Berlin, Siedler 1993) v *Českém časopise historickém* (roč. 93, č. 1 (1995), s. 117–125). Obě uvedené recenze jsou snadno dostupné v publikaci *Německé dějiny optikou recensenta: Literatura o dějinách německy mluvících zemí střední Evropy 19. a 20. století v recenzích Jiřího Peška z let 1990–2002* (Praha, Historický ústav AV ČR 2004, s. 43–47 a 32–42, zde zejména s. 40–42). Srv. též recenze knihy Emilie Hrabovce *Vertreibung und Abschub: Deutsche in Mähren 1945–1947* (Frankfurt/M. – Bonn – New York – Wien, Peter Lang 1995 a 1996) od Jiřího Peška ve sborníku *Minulostí Západočeského kraje*, roč. 33 (Plzeň, Archiv města Plzeň 1998, s. 262–266) a Lubomíra Slezáka v *Českém časopise historickém* (roč. 95, č. 1 (1997), s. 195–202, zejména s. 197–200); srv. např. i pointovanou recenzi putovní výstavy „Kde domov můj: Stopy německo-české vzájemnosti v 19. a 20. století“ (KRAFT, Daniel ad. (ed.): *Kde domov můj: Stopy německo-české vzájemnosti v 19. a 20. století / Wo ist meine Heimat: Spuren tschechisch-deutscher Gemeinsamkeiten im 19. und 20. Jahrhundert. Ausstellungskatalog*. Dresden, Brücke/Most-Stiftung, 1999) od Evy Broklové (BROKLOVÁ, Eva: Můj domov je tam, kde hučí voda po lučinách, bory šumí po skalínách... In: BEDNÁŘ, Miloslav: *Spory o dějiny*, sv. 2: *Sborník kritických textů*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 1999, s. 102–107). – Pokusem o rekapitulaci nejen historiografických debat o sudetoněmecké otázce byla zdrženlivě hodnotící studie: KOPEČEK, Michal – KUNŠTÁT, Miroslav: „Sudetoněmecká otázka“ v české akademické debatě po roce 1989. In: *Soudobé dějiny*, roč. 10, č. 3 (2003), s. 293–318.

historiografie a historické publicistiky. Důležité je toto pojednání také s ohledem na některé stránky mezinárodních vztahů Německa a jeho východních sousedů.

Několik slov o autorech knihy

Nejdříve krátce představím oba autory. Mnohým českým čtenářům jsou již známi jako badatelé zabývající se dějinami Němců ve středoevropských zemích a rovněž analýzami historiografického, politického i intelektuálního a kulturního zpracování tíživých kapitol vztahů Němců s jejich středoevropskými sousedy.²

Rodilá Češka Eva Hahnová (v minulosti publikovala také pod příjmením Schmidtová-Hartmannová) po odchodu do exilu působila v letech 1981 až 1999 v mnichovském Collegiu Carolinu. Opustila je kvůli sporu s tehdejšími ředitelem Ferdinandem Seibtem. Kontroverze se propojila s obsáhlou debatou o budoucnosti oboru východoevropských dějin a východoevropských studií (*Osteuropaforschung*) ve Spolkové republice Německo.³ V této diskusi, artikulované v letech 1998 a 1999 zejména v časopise *Osteuropa*, se kromě důsledků geopolitických proměn po roce 1990 a teoreticko-metodologických otázek projeví i generační rozdíly a odlišné postoje k politickým vazbám oboru za studené války.⁴

Hans Henning Hahn je profesorem moderních východoevropských dějin na Univerzitě Carla von Ossietzského v severoněmeckém Oldenburgu. O významném postavení Hahnových na německé historiografické scéně svědčí mimo jiné to, že byli

---

2 Viz HAHNOVÁ, Eva: *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Ústí n/L., Albis international 1996; HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Praha, Votobia 2002; HAHN, Hans Henning – TRABA, Robert (ed.): *Deutsch-Polnische Erinnerungsorte*, sv. 3: *Parallelen*. Paderborn, Ferdinand Schöningh 2011 (knihla vyšla také v polském jazyce).

3 Srv. sebrané texty zmíněné diskuse v publikaci: CREUZBERGER, Stefan von – MANNTUEFEL, Ingo – STEINIGER, Alexander – UNSER, Jutta (ed.): *Wohin steuert die Osteuropaforschung? Eine Diskussion*. Köln/R., Wissenschaft und Politik 2000. Některé z těchto článků se nacházejí i plnotextově na pozoruhodných internetových stránkách manželů Hahnových věnovaných sudetistice a bohemistice (<http://www.bohemistik.de/evahahn/kdb.html>, staženo 12.8.2013). V českém prostředí zmíněná debata rezonovala s důrazem na německou bohemistiku v podobě – místy osobně zabarvené – polemiky mezi Jiřím Peškem a Evou Hahnovou (viz PEŠEK, Jiří: *Diskuse o budoucnosti německého dějepiscetví východní Evropy a o německé bohemistice*. In: *Český časopis historický*, roč. 98, č. 2 (2000), s. 323–348; HAHNOVÁ, Eva: O „dějinných překážkách“ a česko-německém dialogu historiků: Dovětek ke zprávě o diskusi bohemistů v časopise *Osteuropa*. In: *Tamtéž*, č. 4 (2000), s. 813–819; PEŠEK, Jiří: *Odpověď Evě Hahnové*. In: *Tamtéž*, č. 4 (2000), s. 820–823).

4 Srv. OHLIGER, Rainer: *Vertreibungsforschung, Ost(europa)forschung, „Deutschtumsforschung“? Zwei Debatten – ein Konflikt und einige (un)zeitgemässe Betrachtungen zu Pfingsten*. In: *H-Soz-u-Kult* (<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/BEITRAG/essays/ohra0600.htm>, staženo 12.8.2013).

vybráni jako autoři hesla „Útěk a vyhnání“ (*Flucht und Vertreibung*) pro historickou příručku *Německá místa paměti*.⁵

Do diskusí o nuceném vysídlení Němců ze střední Evropy a různých stránkách nejen německé *politiky paměti a kulturní paměti* Hahnovi vstupují i coby publicisté a *veřejní intelektuálové*. V českém prostředí se zejména Eva Hahnová vyjadřuje v aktuálních historicko-politických debatách k česko-německým vztahům i dalším tématům, především v *Lidových novinách*.⁶ K příslušným otázkám bývá dotazována i pro anglickojazyčné zpravodajství připravované Českou tiskovou kancelář.

Ve Spolkové republice Eva a Hans Henning Hahnovi publikují – někdy ve spoluautorství – i v celostátních denících, jako jsou *Die Süddeutsche Zeitung*, *Die Frankfurter Rundschau* nebo *Die Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Historické eseje, v nichž autorská dvojice zajímavě polemizovala o metasouvislostech odborného a moralizujícího zpracování nucených přesunů obyvatelstva s americkým historikem Normanem Naimarkem, právním expertem a historickým revizionistou Alfredem de Zayasem nebo s vlivným německým sociálnědemokratickým politikem a publicistou Peterem Glotzem, mohli číst zájemci i v časopise *Soudobé dějiny*.⁷

Po roce 2000, kdy především kvůli vypjatým polsko-německým polemikám došly historicko-politické debaty o nuceném vysídlení Němců ze střední a východní Evropy⁸ k jednomu ze svých vrcholů – jablkem sváru byl tentokrát zejména plán Svazu vyhnanců (*Bund der Vertriebenen* – BdV) na zřízení vzpomínkové instituce Centrum proti vyháněním (*Zentrum gegen Vertreibungen*) v Berlíně – se Hahnovi v létě 2003 stali spoluiniciátory petice sto šestnácti německých a dalších středoevropských historiků a intelektuálů, která pod názvem „Pro kritickou a osvícenou diskusi o minulosti“ kritizovala koncept Centra proti vyháněním a plédovala za to, aby téma nebylo zneužito k utilitárním zájmům a k posilování historických resentimentů.⁹ Pro toto provolání se vžil název „Gerolsteinská výzva“ (*Gerolsteiner Aufruf*).

5 HAHN, Eva – HAHN, Hans Henning: *Flucht und Vertreibung*. In: FRANÇOIS, Etienne – SCHULZE, Hagen (ed.): *Deutsche Erinnerungsorte*, sv. 1. München, C. H. Beck 2001, s. 335–351.

6 Srv. např. recenzi na problematice dějiny Československa od Mary Heimannové (*Czechoslovakia: The State That Failed*. New Haven, Yale University Press 2009), která v mnohém souvisí se zde představovanou monografií (HAHNOVÁ, Eva: Úskalí jedné demytologizace. In: *Lidové noviny*, 23.1.2010, s. 29). Viz též rozvedení této kritiky (TÁŽ: O anglosaském provincialismu, české minulosti a jedné nové knize ze Skotska. In: *Britské listy*, 23.1.2010 – <http://www.blisty.cz/art/50907.html>, staženo 12.8.2013).

7 HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: Staré legendy a nové návštěvy „Východu“: O obrazech dějin Normana M. Naimarka. In: *Soudobé dějiny*, roč. 14, č. 2–3 (2007), s. 488–500; TÍŽ: (Ne)patříčné poznámky k jednomu německému bestselleru: Alfred de Zayas o vyhnání Němců. In: *Tamtéž*, roč. 17, č. 1–2 (2010), s. 158–172; TÍŽ: Peter Glotz a jeho obrazy dějin. In: *Tamtéž*, roč. 11, č. 1–2 (2004), s. 178–187.

8 Slosloví „střední a východní Evropa“ (*Ostmitteleuropa*, *East Central Europe*) je pro tematický komplex nucených přesunů Němců ve 30. a 40. letech třeba chápat tak, že zahrnuje i Balkán a tamní pohyby německého obyvatelstva té doby.

9 Viz text výzvy na internetových stránkách manželů Hahnových (<http://vertreibungszentrum.de>, staženo 12.8.2013).

Archeologie vyhnaneckého diskurzu

V roce 2010 tedy Eva Hahnová a Hans Henning Hahn završili svůj dlouhodobý zájem o nacistické přesídlování, evakuace před postupující frontou, útěk, vyhnání a odsun Němců ze střední a východní Evropy¹⁰ rozsáhlou, více než osmisetstránkovou prací *Die Vertreibung im deutschen Erinnern*.

V úvodu autoři poukazují na důležitost, jakou zaujímá obraz nuceného vysídlení Němců v kolektivní identitě německého národa. Záhy konstatují, že se v řadě politických, publicistických i historiografických pojednání informace o nuceném vysídlení podivně rozcházejí, což se jim zdá zarážející jednak kvůli relativní časové blízkosti daného tématu a dostatku pramenů, jednak kvůli nesporné vyspělosti německé historiografie, schopné kvalitně zpracovávat i velmi náročná témata (s. 9). Poté Hahnovi ohlašují záměr zjistit příčinu oněch odlišných informací, a to diskurzivní analýzou široké množiny textů, kterou označují jako „vzpomínky“ (*Erinnerungen*) v nejširším smyslu slova nebo vzpomínkové obrazy (*Erinnerungsbilder*). Mezi zkoumané výpovědi vskutku zařadili velmi pestré prameny včetně masmediálních a beletristických textů.

Za cíl svého pojednání si autorská dvojice uložila zaprvé průzkum dějin německého vzpomínání na nucené vysídlení, zadruhé dějiny vysídlenců, a to s důrazem na porovnání jejich vzpomínek s tradovanými oficiálními, státem podporovanými historickými obrazy. „Mýtem vyhnání“ (*Mythos der Vertreibung*) badatelé nazývají narativ, který podle nich zůstává už zhruba půlstoletí v podstatě neměnný a který spočívá na ustálených řečnických obratech a na výpovědích, jejichž obsah kriticky neproověřila moderní historiografie (s. 10).

V první části, nazvané „Vyhnání 60 let poté – galerie obrazů vzpomínek“ (*Die Vertreibung 60 Jahre danach – eine Galerie der Erinnerungsbilder*), se Hahnovi věnují současným rozšířeným německým reprezentacím nuceného vysídlení a jejich obvyklým historiografickým, politickým, publicistickým i aktivistickým rámcům a interpretacím. Svůj přístup přirovnávají ke konceptu umělecké galerie, která chce kompozicí výstavy ukázat strukturální podobnosti mnoha děl a zároveň umožnit detailní analýzu vybraných podání.

Autoři předesílají, že nebudou nabízet chronologický výklad, ale propojovat jednotlivá podtémata a problémy podle vnitřních souvislostí. V knize několikrát používají přirovnání k labyrintu. A skutečně již první kapitola obsahuje řadu ukázek rétoricky, eticky či politicky velmi ambiciózních – a faktograficky zpravidla velmi nepřesných – výroků o nuceném vysídlení Němců ze střední a východní Evropy, v nichž zaznívají teze o „strašlivém bezpráví“, „celoevropské katastrofě“, „zloči-

10 V tomto textu používám pro souhrnné označení těchto pěti různých procesů většinou sloví *nucené vysídlení*. Při souhrnném označení objektu a subjektu oněch procesů, tedy Němců ze střední a východní Evropy, volím výraz *vysídlenci*, a někdy jej užívám i v souvislosti s akcemi Svazu vyhnanců, abych průběžně připomínal překérnost pojmové roviny dané problematikou. Ta je jedním z důležitých podtémat monografie manželů Hahnových i tohoto článku.

nu tisíciletí“, „vyhnaneckém holocaustu“ (*Vertreibungs-Holocaust*) a tak podobně (s. 21–24).

V tomto kaleidoskopu, začínajícím doklady z let 2003 až 2005, kdy příslušný diskurz zažíval jeden ze svých nejnovějších vrcholů,¹¹ nalezneme například sporná vyjádření kardinála Karla Lehmana (v letech 1987 až 2008 předsedy Německé biskupské konference), spolkové kancléřky Angely Merkelové nebo německého prezidenta Johannesera Raua. Velmi účinným prostředkem předkládané „archeologie diskurzu“ je paralelní prezentace – někdy i v graficky odlišených rámečcích – různých citátů k jedné a téže události či problému, jako je například počet nuceně vysídlených Němců (s. 39 n. a 42 n.), výroky o útocích na Němce v Ústí nad Labem 31. července 1945 (s. 69) nebo krajně ostré odsudky Edvarda Beneše (s. 92).¹² Hahnovi tyto soudy či historické obrazy konfrontují s ověřenými fakty a doplňují krátkými analýzami jednotlivých diskurzů. Ukazují přitom mimo jiné, jak mnozí němečtí mluvčí stále čerpají z překonaných zdrojů, problematických často i hodnotově, někdy připomínajících dokonce rétoriku národovecké (*völkisch*) nebo i nacistické propagandy. Rozkrytí takových souvislostí je povětšinou šokující a vyznívá vůči řadě současných aktérů a komentátorů politiky paměti značně nelichotivě. Například se tak několikrát ocitá v nepříjemném světle Micha Brumlik, německý profesor pedagogiky a publicista, který často píše – s moralistními akcenty – o vyrovnávání s německou minulostí. Hahnovi ukazují jeho (určitě nevědomou) závislost na starších přístupech, jejichž nositelé byli Brumlikovi, spjatému kdysi s takzvanou novou levicí a později členovi německých Zelených, politicky značně vzdáleni (s. 52 a 76 n.).¹³

Z výrazných událostí, u nichž se v široké škále německé literatury sahající od vzpomínek pamětníků po některé akademické práce a eseje vyskytuje mnoho nesrovnalostí i nezájmu o současnou historiografickou poznání, autorský pár nejdří-

11 Připomeňme, že tehdy v Německu probíhala vlna „znovuobjevování“ Němců coby také (a jakoby stále více a především) *obětí* druhé světové války. Přispěly k tomu tehdy mj. debaty o novele Güntera Grasse *Jako rak* (Im Krebsgang) z roku 2002 a o knize *Oheň* (Der Brand) z téhož roku publicisty Jörga Friedricha o spojeneckém bombardování Německa, která i „diskurzivním přepisem“ výrazů jako *Einsatzgruppen*, *Krematorien* a *Bücherverbrennung* vzbudila v části veřejnosti obavy z historického revizionismu. Rok 2002 byl také rokem parlamentních voleb v Německu, Rakousku, Maďarsku, Slovensku i v České republice a téma nuceného vysídlení Němců v nich nezanedbatelně rezonovalo. S blížící se přístupovou vlnou zemí střední a východní Evropy do Evropské unie (2004) kulminoval diplomatický tlak Německa a Rakouska na Českou republiku v agendě zavádějícím způsobem nazývané *souslovím* „Benešovy dekrety“.

12 Škoda že ony rámečky s výňatky z pramenů – jindy využité pro obsáhlejší citace z jednoho a téhož zdroje, např. k otištění záznamů z jednání Spolkového sněmu (s. 428 n.) – neregistruje jeden ze seznamů v doprovodném aparátu knihy, tak jako je tomu u tabulek a obrazových materiálů (s. 829–831).

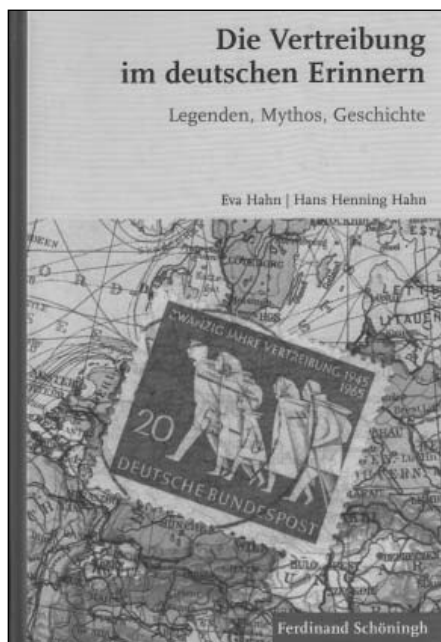
13 Podotýkám, že Micha Brumlik je signatářem výše zmíněné „Gerolsteinské výzvy“, kterou Hahnovi spoluiniciovali. V jejich knize je mnoho podobných míst, která napovídají, že se autorský pár i při razantní kritice snažil postupovat *sine ira at studio* a neomezovat se vazbami z podobných občanských aktivit.

ve vybírá takzvaný případ Nemmersdorf. Šlo o incident ve východopruské obci (dnes Majakovskoje v Kaliningradské oblasti Ruské federace), kde německé civilní oběti po útoku Rudé armády v říjnu 1944 využila a výrazně zveličila nacistická propaganda. Ta ovlivňuje část příslušné literatury dodnes, aniž by si to mnozí autoři uvědomovali – přímá souvislost se totiž vytratila v příslovečném „labyrintu textů“, který rozvrhly již první vlny poválečného (západo)německého vzpomínání na nucené migrace (s. 52–65). Další událostí, jejíž „druhý život“ Hahnovi představují rozkrýváním důležitých diskurzivních vrstev a jejich rétorických spojů, jsou násilnosti proti Němcům v Ústí nad Labem 31. července 1945 (s. 65–77).

K častým řečnickým figurám, které autoři opakovaně dekonstruují, patří tvrzení o nečekanosti, překvapivosti poválečných útoků proti Němcům. Opírají se někdy o vzpomínky jen velmi malého počtu pamětníků, přesto ale vytvářejí obraz jakési odvěké, pouze přechodně skrývané protiněmecké zášti a záludnosti nepřátel (s. 85). Taková představa má dlouhé kontinuity až ke starým vyhoceně nacionalistickým stereotypům.

Hahnovi v souvislosti s obrazy násilí spáchaného na Němcích poukazují nejen na „evergreen“ daného diskurzu – uvádění nepravdivých, obrovsky nadsazených číselných údajů o počtech obětí nuceného vysídlení – ale i na mnohé drobnější, v úhrnu však podobně závažné lapsy některých vlivných spolutvůrců současného německého historického vědomí. S oporou v monografii Jiřího Peška a Václava Ledvinky o dějinách Prahy¹⁴ například dokazují, že fotografie, která je v knize *Velký útěk* dramaturga televizních dokumentárních sérií o německých dějinách a popularizátora dějin Guido Knoppa¹⁵ opatřena popisem „Mrtvoly zavražděných Němců“, ve skutečnosti zachycuje české oběti nacistů na pražském Pankráci z 6. května 1945 (s. 85). Hahnovi navíc dokládají, že i v archivu, který Knopp v knize uvádí jako zdroj daného snímku, je popisek uveden správně.

Krátký exkurz: Televizní dokumenty, pod nimiž je Guido Knopp podepsán jako scenárista nebo dramaturg a vedoucí redakce soudobých dějin německé veřejno-

14 PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav: *Praha*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2000 (o rok později následovalo německé vydání v téměř nakladatelství).

15 KNOPP, Guido: *Die große Flucht*. München, Econ 2001.

právní televize ZDF,¹⁶ jsou velkým, vpravdě globálním vývozním artiklem.¹⁷ Také české diváky jimi opakovaně a v intenzitě vpravdě zarážející sytí různé televizní stanice (cykly *Hitlerovi muži*, *Hitlerovy ženy*, *Hitlerovi válečníci* a podobně). Pro tyto snímky a související knižní publikace je příznačné i problematické zacházení se svědectvími pamětníků.¹⁸ Hahnovi na Knoppovy nepřesnosti a zjevně nedosta- tečné rešerše a kritiku pramenů upozorňují rovněž u dalších podtémat, jako je zmíněný případ ústeckého lynčování Němců v létě 1945 (s. 66), nebo u základních tezí týkajících se útěku Němců před postupující sovětskou armádou (s. 274–276).

Jiná z podkapitol první části se věnuje problematické historické publicistice ně- meckého zpravodajského týdeníku *Der Spiegel*. Eva Hahnová a Hans Henning Hahn prokazují značnou dávku důvtipu i stylistické brilantnosti, když příslušnou pasáž předkládají v podobě fiktivního dialogu historika s novinářem *Spiegelu*, respektive se *Spiegelem* jako takovým. Na osmi stranách se jim povedlo v přístupu uznávaného týdeníku doložit řadu závažných pochybení a argumentačních nectností, včetně zamlčování důležitých faktů, vytrhávání informací z kontextu a používání zavádě- jících metafor či rétorických postupů, které mají v Německu dlouhou tradici, někdy opět sahající až do doby nacismu.¹⁹ To platí například o zkreslování míry a podoby protiněmecké rétoriky sovětského spisovatele Ilji Erenburga v jeho propagandistické činnosti za druhé světové války (s. 32).²⁰

Podobně dlouhé a leckdy vskutku nehorázné kontinuity, zdomácnělé i v institu- cích a publikacích nejedné jinak respektované organizace nebo osobnosti, předvá- dějí Hahnovi – dílem s odkazy na starší historiografické práce Johanna Wolfganga

16 Počátkem února 2013 Knopp po bezmála třiceti letech v této funkci odešel do penze.

17 Tiskové zprávy uvádějí prodej televizních dokumentů z dílny Guida Knoppa do více než 150 zemí a překlad jeho knih do více než čtyřiceti jazyků (srv. např. <http://www.presseportal.de/pm/7840/2407136/-goodbye-guido-knopp-letzste-moderation-zdf-history-zdf-intendant-und-chefredakteur-wuerdigen>, staženo 12.8.2013).

18 Srv. např. NÄPEL, Oliver: Historisches Lernen durch „Dokutainment“? Ein geschichtsdidaktischer Aufriss. Chancen und Grenzen einer neuen Ästhetik populärer Geschichtsdokumentationen analysiert am Beispiel der Sendereihen Guido Knopps. In: *Zeitschrift für Geschichtsdidaktik*, roč. 2 (2003), s. 213–244 (článek je dostupný online na stránce <http://www.uni-muenster.de/Geschichte/AHhist-dida/Naepel/download/Knopp.pdf>, staženo 12.8.2013).

19 Poznatky o tom, že *Der Spiegel* patřil po výše zmíněném přelomovém roce 2002 k velmi důležitým médiím při německém sebeobjevování jakožto obětí druhé světové války, přináší i monografie Maren Rögerové *Flucht, Vertreibung und Umsiedlung: Mediale Erinnerungen und Debatten in Deutschland und Polen seit 1989* (Marburg, Herder-Institut Verlag 2011, zejména s. 79–104). Maren Rögerová ukazuje i obecněji, že současné německé narativy o poválečném vyhnání a zdůrazňování vlastní role obětí vykazují silnou setrvačnost s diskurzem, který se v Západním Německu zformoval záhy po druhé světové válce.

20 Jen ve vysvětlivkách Hahnovi poukazují na to, jak silně je toto téma provázáno s dalšími podtématy jejich monografie – s tzv. případem Nemmersdorf a s pochybným psaním o Erenburgově válečné propagandistice ze strany autorů, které Hahnovi opakovaně kritizují v jiných souvislostech. Jedná se zejména o již zmíněné Guida Knoppa a Alfreda de Zayase. Přidat k erenburgovskému tématu ovšem mohli také Normana Naimarka, jehož zmiňují v jiných souvislostech.

Brügela a novější zjištění Tobiaše Wegera – znovu také na příkladu temného obrazu Edvarda Beneše v nemalé části německé publicistiky i odborné literatury věnované vyhnání a odsunu Němců z Československa (s. 91–98).

V jedné z dalších kapitol předkládá badatelský pár polemiku s knihou Detlefa Brandese *Cesta k vyhnání*²¹ a tvrdí, že navzdory řadě zjištění o politice polské a československé exilové vlády v Londýně se Brandes se svou tezí o jejich velkém vlivu na odsunové rozhodnutí Spojenců mýlí. Hahnovi poukazují na – Brandesem údajně nedoceňované – postoje části odborných poradců britského ministerstva zahraničí, kteří doporučovali radikální poválečný postup vůči Němcům ve střední a východní Evropě již na jaře 1940 (s. 101). Dílčí závěr, že Detlef Brandes navzdory svým pilným rešerším podpořil neudržitelné teze vyhnaneckých organizací o fatálním vlivu polských a československých politiků na „cestu k Postupimi“, je závažný (s. 102 n.).

Opakovaně a z mnoha perspektiv Hahnovi polemizují s přístupem, který problematiku nuceného vysídlení Němců a dalších nucených migrací v Evropě dvacátého století vykládá téměř monokauzálně jako důsledek nacionalistického úsilí o etnickou homogenitu evropských států. Podle autorského páru zastánci tohoto „velkého vyprávění“ rádi označují dvacáté století za věk etnických čistek, v němž vidí integrální nacionalismus jako naprosto dominantní sílu či paradigma. Někteří autoři přitom mají tendenci klást rovnítko mezi holokaust a nucené přesuny Němců, případně do galerie zastánců etnických čistek kladou bez většího rozlišování politiky jako Adolfa Hitlera, Josifa Vissarionoviče Stalina a Woodrowa Wilsona, Winstona Churchilla či Edvarda Beneše. Hahnovi tuto problematiku naraci nacházejí a odmítají zejména u historiků, jako jsou Norman Naimark, Hans Lemberg či Götz Aly,²² ze starších pak Theodor Schieder,²³ Eugen Lemberg či Gotthold Rhode. Z politických osobností se takto pozastavují například nad výrokem někdejší vysoce postavené političky německých Zelených Antje Vollmerové na půdě Spolkového sněmu z května 2002, kdy byla místopředsedkyní toho to zákonodárského orgánu (s. 105). Autorská dvojice přitom opakovaně upozorňuje na *další příčiny* nuceného vysídlení Němců ze střední a východní Evropy, než byl nacionalismus tíhnoucí k etnicky homogennímu státu.

Eva a Hans Henning Hahnovi si všímají také toho, jak se část zastánců oné problematice narace o dominantním vlivu integrálního nacionalismu snaží evropeizovat zpracování historie nucených migrací, přičemž více či méně reflektovaně prosazuje specificky německou politiku paměti (s. 103–111). Mnohostranně dokládají, že se tuto politiku paměti ve Spolkové republice po roce 1990 s novou intenzitou snaží

21 Český překlad: BRANDES, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938–1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha, Prostor 2002.

22 Ještě pregnatněji tak vůči třem jmenovaným historikům činí Hans H. Hahn ve dvojrecenzi pojednávající o sborníku obsahujícím i jejich statě: FAULENBACH, Bernd – HELLE, Andreas (ed.): *Zwangsmigration in Europa: Zur wissenschaftlichen und politischen Auseinandersetzung um die Vertreibung der deutschen aus dem Osten*. Essen, Klartext 2005 (Hahnova recenze je dostupná na stránce <http://www.bohemistik.de/erinnern.html>, staženo 12.8.2013).

23 V úvodu recenzované knihy se Hans H. Hahn představuje také jako student Theodora Schiedera, což jej prý přivedlo k zájmu o téma nucených migrací (s. 16).

ovlivňovat diskurz představitelů německých vysídleneckých organizací a publicistů přejímajících jejich přístup. Oproti minulosti je nyní začasté dovedněji propojován s obecnějšími tématy a hodnotami (lidská práva, ochrana menšin atd.). Hahnovi to ukazují mimo jiné na příkladu Centra proti vyháněním a také u souvisejících výstav „Vynucené cesty“ (*Erzwungene Wege*) z roku 2005 a „Útěk, vyhnání, integrace“ (*Flucht, Vertreibung, Integration*) o rok později. První výstavu připravilo Centrum proti vyháněním, druhou státní příspěvková organizace, respektive veřejnoprávní instituce Dům dějin Spolkové republiky Německo (*Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*). Autorská dvojice poukazuje na problematické rysy, které oba tyto výstavní počiny sdílely (s. 103–105).

Jak je zřejmé, archeologie daného diskurzu v podání Hahnových místy přináší velmi třeskaté důkazy – kupříkladu když dokazuje velkou rétorickou podobnost mezi zpolitizovanými tezemi historika Theodora Schiedera z roku 1960 (byl velmi důležitou postavou raných poválečných, politicky značně instrumentalizovaných historiografických reflexí vysídlení) a projevem spolkového prezidenta Johanna Raua z roku 2003 (s. 23). Mimochodem, také současný německý spolkový prezident Joachim Gauck má k podobným postojům blízko; i po zvolení hlavou státu je uváděn mezi prominentními podporovateli Centra proti vyháněním, které představuje krajní úsilí o germanocentrické využití evropeizační rétoriky spjaté s oním „místem paměti“.²⁴

Potlačené vzpomínky

Ve druhé části, nazvané „Potlačené vzpomínky“ (*Die verdrängte Erinnerungen*), se Hans a Eva Hahnovi ve snaze najít kořeny tendenčního diskurzu o nucených přesunech Němců ve třicátých a čtyřicátých letech vracejí do starší minulosti a obsáhle pojednávají o tématech a souvislostech, které jsou opomíjeny nebo zásadně, někdy opravdu křiklavě, zkreslovány. Je to zejména historie německých menšin ve střední a východní Evropě po roce 1918 a politika výmarské republiky vůči nim, reflexe jejich postavení v národovecké (*völkisch*) a nacionálněsocialistické publicistice a posléze i v reálné politice.

Významným počinem manželů Hahnových je zde zejména srozumitelné ozřejmení té části procesu zahrnovaného pod pochybný pojem *vyhnání*, kterou bylo nucené přesídlování německých menšin z východní a jižní Evropy nacistickými úřady a posléze evakuace i spontánní útěk před postupující Rudou armádou. Při zvládání velmi složité, mnohvrstevnaté látky si autoři vypomohli pěti exkurzami – graficky odlišenými pasážemi v rozsahu od dvou do deseti stran, kde čtenáře hutně seznamují

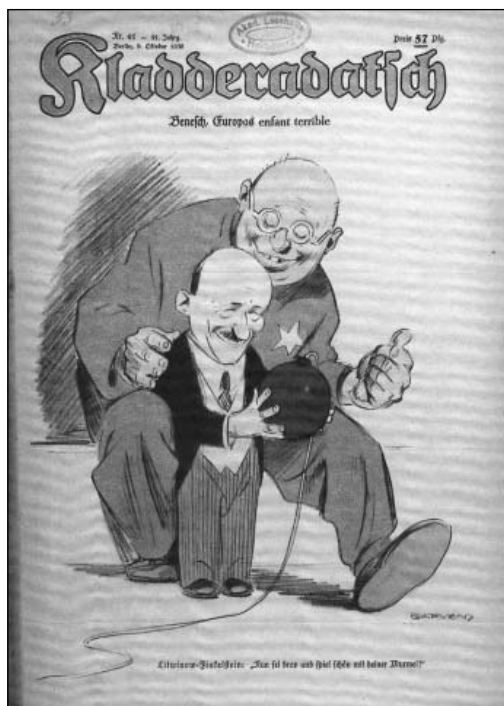
24 Viz internetová stránka Centra proti vyháněním a její sekce „Lidé na naší straně“ (*Menschen an unserer Seite*) (<http://www.z-g-v.de/aktuelles/?id=40>, staženo 12.8.2013). Není divu, že i další zde uvedení příznivci se objevují v knize manželů Hahnových jako spolutvůrci či podporovatelé diskurzu, jehož problematičnost analyzují. Jmenujme např. politologa a bývalého bavorského ministra kultury Hanse Maiera (s. 42 a 551), českého politologa Rudolfa Kučery (s. 550) nebo filozofa Rüdiger Safranského (s. 630 n).

s významnou dílčí problematikou, jako byly například mezinárodní a územní změny po první světové válce nebo vývoj a hlavní teze všenežmecké a národovecké rétoriky (s. 129–136).

Mezi hlavní omyly a „legendy“, proti nimž zde autoři brojí, patří zakořeněná teze, že zbytečně vysoké ztráty evakuovaných a prchajících Němců zavinili jednotliví fanatičtí gaulajtrři a další nacističtí funkcionáři (s. 274 n.), zatímco wehrmacht postiženým oběťavě pomáhal a počínal si vůbec čestně (s. 295). Hahnovi zdůrazňují, že do překérní situace dostal Němce na východních německých a na okupovaných územích nacistický režim přičiněním všech svých složek a že si jeho vedoucí místa následky nepřipravené, respektive krajně opožděné evakuace uvědomovala.

Z jinak téměř nepřipomínaných svědectví pamětníků uvádí autorská dvojice i vyprávění nejen o ochablé morálce wehrmachtu, ale také o případech rabování a dalších formách tvrdého jednání německých vojáků vůči svým „soukmenovcům“ (s. 282 n.). Hahnovi zpochybňují vysídlenecké „legendy a mýty“ místy i značně pointovane, jako když se nad případem, kdy bylo 6. května 1945 ve Vratislavi nacistickými úřady zastřeleno čtyřřiadvacet příslušníků německé domobrany (*Volkssturm*), ptají, zda jsou tito mrtví v německé kolektivní paměti řazeni mezi oběti nacistických zločinů nebo mezi oběti vyhnání (s. 283).

Téma bitvy o Vratislav v německé kolektivní paměti je v druhé části knihy pojednáno jako případová studie, v níž autoři rozbíjejí stále tradované představy, že za vysoké počty obětí z řad německých civilistů může ukrutnost Sovětů. Vymezují se tak i vůči německým historikům zvučných jmen, jako jsou Eckart Conze či An-

Karikatura Edvarda Beneše jako zlobivého dítěte Evropy na obálce německého humoristického týdeníku z 9. října 1938 je doplněna pokynem sovětského ministra zahraničí „Litvinova-Finkelsteina“: „Teď buď hodný a hraj si hezky se svou kuličkou!“ Podle Hahnových „navzdory všem formálně stylistickým změnám se obraz Beneše z roku 1938 jako hrozivého enfant terrible Evropy v sudetoněmeckém tisku roku 2009 proměnil na obraz viru ohrožujícího Evropskou unii (ilustrace a citace z knihy manželů Hahnových *Die Vertreibung im deutschen Erinnern*, s. 94)

reas Hillgruber (s. 296); u druhého jmenovaného je jen s podivem, že tak Hahnovi nečiní častěji a výrazněji, neboť mimo jiné přispěl k šíření výše zmíněné „legendy“ o masakru v Nemmersdorfu.

Ve druhé části knihy je velmi silným tématem – i v České republice nedoceňované a málo známé – hodnocení Postupimské dohody a nové polsko-německé hranice ve Spolkové republice. Autoři ukazují, jak tyto akty i politickogeografickou realitu po roce 1945 kritizovali mnozí političtí činitelé Spolkové republiky (zejména v její rané fázi), jako například spolgoví prezidenti Theodor Heuss a Heinrich Lübke nebo sociální demokrat Wenzel Jaksch. Faktograficky nepřesné, významově tendenční soudy nalézají Hahnovi i u některých současných odborníků, zejména u právního experta Alfreda de Zayase (s. 297 n.), historika Götze Alyho (s. 301) nebo experta na mezinárodní právo Wilfrieda Fiedlera (s. 303 n.).

Jakkoli by bývalo prospělo nad výroky politiků ještě výrazněji zohlednit, nakolik se jednalo spíše o pouhou rétoriku ovlivněnou zvláštními fóry a příležitostmi, na nichž zaznívala,²⁵ tvrdost mnoha revizionistických prohlášení překvapí zejména ty, kteří mají za to, že raná Spolková republika přijala západní orientaci a poválečnou mapu střední a východní Evropy hladce.

Kladem monografie manželů Hahnových je to, že se neustále snaží propojovat a porovnávat časově odlehlejší události a interpretace s těmi současnými. Tak autoři připomínají i fakt, že německá spolgová vláda dodnes formálně neuznává mezinárodněprávní závaznost Postupimské dohody ve věci odsunu Němců (s. 303). Je ovšem škoda, že u natolik zásadního tvrzení odkazují jen na článek z deníku *Die Frankfurter Allgemeine Zeitung* z roku 1996 (s. 303). Když už zmiňují posudek významného právního experta Dietera Blumenwitze připomínající noty Spojených států, Velké Británie a Ruska, kterými v roce 1996 na žádost české vlády tyto země potvrdily své trvání na mezinárodněprávní závaznosti Postupimské dohody, mohli též – kupříkladu v dalším exkurzu – alespoň krátce pojednat i o tom, co pro danou problematiku (ne)znamenala Smlouva o konečném uspořádání ve vztahu k Německu (takzvaná Smlouva dva plus čtyři) z 12. září 1990 a relevantní smlouvy a deklarace Německa uzavřené po roce 1990 s jeho východními sousedy. Hahnovi sice zaměřili své pojednání výrazně na německé publikum, na jiných místech se ale snaží zdůraznit i takové souvislosti, jejichž dlouhodobé opomíjení či zkruslování ve Spolkové republice brání nemalé části i vzdělané a občansky aktivní německé veřejnosti, aby lépe porozuměla historickému vědomí východních sousedů SRN spojenému s druhou světovou válkou a jejími následky.

Otázku, zda a jakým způsobem mezinárodní smlouvy řeší či zohledňují příslušné historicko-právní problémy (včetně rozdílného hodnocení Mnichovské dohody nebo složité problematiky poválečných reparací, odškodnění nuceně nasazených osob a podobně), zde manželé Hahnovi prostě ponechávají stranou. Je to naprosto pochopitelné, vezmeme-li v úvahu už tak velký rozsah knihy a její zvládnutelnou

25 Kupříkladu některé revizionistické výroky, jež citují Hahnovi, mj. v podání kancléře Konrada Adenauera (s. 413), zazněly primárně pro uši vysídlenců nebo v soukromé korespondenci.

kompozici, stálo však za to nejdůležitější z těchto otázek a souvislostí alespoň zmínit, protože jednak k pojednávanému komplexu vyrovnávání s minulostí patří, jednak právě podobnými spoji a drobnými exkurzy Hahnovi u jiných podtémat nasvěcují mnoho důležitých skutečností a několik dalších by – už tak kompozičně značně náročnou – stavbu knihy jistě nepoškodilo.

Jak již o tom byla řeč, řadu dílčích motivů problematického německého *diskurzu* o *vyhnání* manželé Hahnovi sledují až k jejich původu v národoveckých, nebo dokonce nacistických postulátech a textech. Opakovaně tak činí především s pojmem „německého východu“ (*deutscher Osten*), v němž často – i v textech sepsaných dlouho po roce 1945 – splývají východní území někdejší Německé říše s oblastmi, které její součástí nikdy nebyly nebo které dokonce okupovala třetí říše.

Z autorů problematicky kritických výroků o nuceném vysídlení Němců, o Postupimské dohodě nebo poválečné „obraně Západu“ Hahnovi připomínají kupříkladu velkoadmirála Karla Dönitze, posledního vrchního velitele wehrmachtu a posledního říšského prezidenta (s. 293–295), nebo generála Heinze Guderiana, náčelníka generálního štábu (s. 476). Některé pochybné teze autorská dvojice „archeologicky“ sleduje opět až k publicistice nacistického tisku, kupříkladu k deníku *Völkischer Beobachter*. Poukazováním na tyto temné souvislosti Hahnovi posilují svůj apel na to, aby se onen diskurz konečně stal předmětem důsledné historické kritiky s dopadem širším než pouze v odborných kruzích.

Dalším z návratných motivů, s jejichž pomocí se kniha snaží přispět k rozbití výkladů tradovaných i historiky, jako jsou Karl Schögel nebo opět Götz Aly, je polemika s tezí, že za druhé světové války nebyl mezi demokratickým Západem a totalitním Východem rozdíl v přístupu k nuceným přesunům. Hahnovi ukazují na příkladu takzvaného Mabbottova memoranda, vypracovaného v britském Královském ústavu mezinárodních záležitostí (*Royal Institute of International Affairs*) v květnu 1940, že odborní konzultanti britské vlády jednali o nucených přesunech diferencovaně (s. 323–328). Obdobně hodnotí i jednu studii připravenou na jaře 1945 pro vládu Spojených států (s. 340 n.).

Do hlubin německé kolektivní paměti

Třetí část knihy, nazvaná „Ze zakladatelského období paměti“ (*Aus der Gründerzeit des Erinnerns*), se nejdříve zabývá otázkou, nakolik se světová veřejnost bezprostředně po skončení druhé světové války zajímala o těžkou situaci nuceně vysídlených Němců. Ve snaze bojovat se zakořeněnými, jako konzervant sebelibnosti působícími představami o všeobecném a zavlém protiněmectví té doby a domnělé tabuizaci tématu nucených přesunů Hahnovi na řadě příkladů ilustrují, že už v létě 1945 se na Západě objevovalo mnoho statí a aktivit vyjadřujících humanisticky založený odpor k násilí páchanému na německých civilistech a výjimkou nebyla ani stanoviska principiálně odmítající nucené migrace. I zde, stejně jako průběžně v celé své knize, autorský pár vyzdvihuje pozapomenuté osobnosti, které se veřejně vyslovovaly v tomto smyslu. Upozorním zde jen na pasáže věnované levicovému britskému spi-

sovatelem a nakladatelem Victoru Gollanczovi, jemuž se ve Spolkové republice dostalo velkého uznání za jeho knihu *Naše ohrožené hodnoty* z roku 1946, v níž kritizoval řadu stránek spojenecké politiky vůči poraženému Německu.²⁶ Hahnovi tvrdí, že se ale v SRN s Gollanczovými názory zacházelo velmi tendenčně – byly prý zkracovány ve prospěch konvenčního vyhnaneckého diskurzu, a to zejména kladením bezmála rovnítek mezi utrpením způsobeným nacismem a tvrdým zacházením s Němci.

Tak jako na jiných místech zde autoři prokazují značnou akribii; mimo jiné zjistili, že zmíněná Gollanczova kniha vyšla ve Spolkové republice ve zkráceném znění (s. 382). Podobný projev silné heuristiky, pracující i se svědectvím pamětníků, najdeme v knize kupříkladu tehdy, když Hahnovi s odkazem na pozoruhodné práce Johanna Wolfganga Brügela i na soukromý pramen z jeho pozůstalosti prokazují absurdní zveličování významu jednoho ostře protiněmeckého plakátu, který se objevil velmi krátce – prý na jedno jediné odpoledne v květnu 1945 – na pražských Vinohradech. Ještě v současnosti prý vycházejí texty, které onen plakát, stažený brzy z oběhu samotnou českou správou, vydávají za jasný důkaz obludnosti poválečného českého protiněmeckého rasismu (s. 363 n.).

Autoři se dále vracejí k rozboru utváření dominantního západoněmeckého diskurzu o nuceném vysídlení Němců v prvním desetiletí Spolkové republiky. Hlavní pozornost přitom věnují pracím německých novinářů a historiků. Z publicistiky Hahnovi v krátké případové studii probírají způsob psaní tehdy nově založeného týdeníku *Die Zeit*, budoucího významného liberálního listu (jakkoli i v něm zprvu působili někteří novináři s hnědou minulostí nebo nacionálně konzervativní orientací).²⁷ Na příkladu obsáhlého článku a ilustrace z února 1946 – tehdy ještě zveřejněných pod britskou cenzurou – zjišťují, že ani tento časopis téma útěku, vyhnání a odsunu Němců nepojednával věcně a nesnažil se rozkrývat příčiny oněch pohnutých dějů. Místo toho vytvářel dojem výjimečného utrpení Němců a stíral odlišnosti mezi nacistickou diktaturou a vládou Spojenců (s. 407). Na druhou stranu prý ale narozdíl od mnoha jiných tehdejších periodik o nuceném vysídlení nepsal agresivně, spíše vzbuzoval s uprchlíky a vysídlení z východu soucit (s. 408).

Z badatelů, kteří se tématem zabývali mezi prvními, Hahnovi vybírají mimo jiné historika Peter-Heinze Seraphima. Ve třicátých a čtyřicátých letech se zapojil – coby člen SA a NSDAP – do nacistické protizidovské propagandy a pavědy a účastnil se i kořistění uměleckých památek. Po druhé světové válce se jako badatel východoevropských studií věnoval také nucenému vysídlení Němců. Hans Henning a Eva Hahnovi kritizují jeho faktografické omyly, a především zcela tendenční výklady, které zlehčovaly povahu nacistické správy okupovaných zemí a šířily protiruskou xenofobii (s. 409 n.).

Jako protiváhu Seraphimova přístupu autoři krátce představují způsob, jakým se útekem a vysídlením Němců zabývala socioložka Elisabeth Pfeilová, jež se přitom

26 GOLLANZ, Victor: *Our Threatened Values*. London, Victor Gollancz Ltd. 1946.

27 Srv. např. HAASE, Christian – SCHILDT, Axel: „DIE ZEIT“ und die Bonner Republik: Eine meinungsbildende Wochenzeitung zwischen Wiederbewaffnung und Wiedervereinigung. Göttingen, Wallstein 2008.

ve čtyřicátých letech rovněž etablovala v nacistické vědě. V poválečných pracích Pfeilové věnovaných nucenému vysídlení a integraci Hahnovi vyzdvihují absenci politikaření, strážlivost a schopnost vidět děje v širších kontextech. Také tím zdůrazňují, že rané texty věnované nucenému vysídlení Němců ze střední a východní Evropy byly i ve Spolkové republice ve svém úhrnu relativně rozmanité (s. 411). V knize *Die Vertreibung im deutschen Erinnern* je to zároveň jeden z řady povzdechů nad pozdějším stavem, v němž Hahnovi takovou pluralitu a dostatečné povědomí i o dřívějších nekonvenčních náhledech postrádají.

Dále se zabývají formováním postojů vysídleneckých organizací a jejich důležitými proklamacemi, zejména takzvanou Chartou německých vyhnanců (*Charta der deutschen Heimatvertriebenen*) z 5. srpna 1950. I zde nabízejí jak analytické, zpravidla velmi kriticky vyznívající vhledy do dějů a textů vysídleneckých organizací z prvních poválečných let, tak polemické posudky toho, jak se k těmto tématu stavějí někteří současní autoři. V souvislosti se zmíněnou chartou se věnují především Manfredu Kittelovi, současnému řediteli spolkové nadace Útěk, vyhnání, smíření (*Flucht, Vertreibung, Versöhnung*) – organizace založené koncem roku 2008, která má zprostředkovávat a propagovat poznání problematiky nucených migrací ve dvacátém století. Jejím zřízením se strany CDU/CSU a SPD v době své koaliční vlády mimo jiné pokusily, tehdy s pracovním názvem „Viditelné znamení“ (*Sichtbares Zeichen*), otupit kontroverze kolem vysídleneckého projektu Centrum proti vyháněním. Manželé Hahnovi kritizují Manfreda Kittela, blízkého Svazu vyhnanců, že ve své knize *Vyhnání vyhnanců?* z roku 2007 používá historicky zdiskreditovanou rétoriku o civilizačním výkonu a kulturním dědictví Němců ve střední a východní Evropě, dokonce prý s pochybnými příklady ke koloniálnímu panství v Africe (s. 425 n. a 487).²⁸

Autorská dvojice poté připomíná další výroky nejvyšších politických autorit rané Spolkové republiky – Konrada Adenauera, Kurta Schumachera nebo Theodora Heuse – které zacházely s pojmy vlast (*Heimat*), vyhnání a podobně namnoze účelově, dokonce s ozvuky *völkisch* tradice, a vymezovaly se proti důsledkům Postupimské dohody (s. 430 n.), mimo jiné opět s využitím *řádově* zveličených údajů o počtu německých obětí nucených migrací.

Hahnovi poukazují i na mezinárodněpolitické souvislosti se studenou válkou. Připomínají výroky některých západních politiků zpochybňující nové východní hranice Německa i to, jak směle se kancléř Konrad Adenauer v listopadu 1950 pokoušel západní spojení vydírat spojováním revizionistických požadavků se zdem Schumanova plánu a západní orientace Spolkové republiky vůbec (s. 432 n.).

28 KITTEL, Manfred: *Vertreibung der Vertriebenen? Der historische deutsche Osten in der Erinnerungskultur der Bundesrepublik (1961–1982)*. München, Oldenbourg 2007. Není bez zajímavosti, že kvůli neshodám s Manfredem Kitem opustil vědeckou radu zmíněné spolkové nadace Útěk, vyhnání, smíření v prosinci 2009 polský historik Tomasz Szarota. V březnu 2010 z rady odešly z obdobných důvodů česká historička Kristina Kaiserová a německá publicistka Helga Hirschová, dlouholetá korespondentka týdeníku *Die Zeit* v Polsku. (Viz např. rozhovor s Tomaszem Szarotou v deníku *Rzeczpospolita* z 27.11.2010.)

Dále se manželé Hahnovi věnují obsáhlé dokumentaci nucených přesunů Němců, kterou zadala k vypracování první spolková vláda (s. 460–475). Jádrem – nakonec nedokončeného – projektu *Dokumentace vyhnání Němců z východní a střední Evropy* vyšlo poprvé v letech 1956 až 1961 pod egidou Spolkového ministerstva pro vyhnance, uprchlíky a válečné poškozence a dnes obnáší osm svazků spolu se třemi doprovodnými a jedním rejstříkovým dílem.²⁹ Hahnovi projekt nazývají Schiederovou dokumentací – podle jména hlavního editora, historika Theodora Schiedera. Se smyslem pro paradoxy dokládají velké množství faktických a metodologických chyb i problematičnost z hlediska vědecké etiky – všímají si přitom zejména rysů práce na politickou zakázku. Hans Henning a Eva Hahnovi zkrátka patří k těm historikům, pro které se proměnil samotný status oné dokumentace: je pro ně pramenem především k poznání vývoje (západo)německého oboru soudobých dějin a k analýzám politiky paměti. Autorský pár je tu v hodnocení velmi razantní: „Dílo může sloužit jen jako nevyčerpatelný zdroj děsivých příběhů (*Gräuelgeschichten*), které mají dokazovat zlo spáchané na německém národě jeho tehdejšími nepřáteli.“ (s. 475) Výklad onoho projektu coby především nacionálně politického úkolu a odčinění „bezpráví z Postupimi“ se liší například od soudů historika Mathiase Beera, na jehož detailní výzkum Schiederovy dokumentace se Hahnovi opakovaně odvolávají. Beer více zdůraznil snahu některých historiků včetně Schiedera o dodržování vědeckých zásad.³⁰

Zmínil jsem již důraz Hahnových na vědeckou metodologii a etiku. Dodávám, že jejich kniha je protkána příslušnými drobnými „maximami“, jako například (s odkazem na práci německého historika Johanna Frieda o „historické memoristice“): „Při vzpomínce na velmi dramatické události je třeba s informacemi zacházet obzvláště pečlivě, protože ... to bývají právě rychlé scény nebo krátké epizody, co máte paměť.“ (s. 77)

Znepokojivé kontinuity

Ve čtvrté části svého opusu, s názvem „O mnohotvárnosti paměti“ (*Von der Vielfalt des Erinnerns*), Hans Henning a Eva Hahnovi nejdříve předkládají další důvod, proč nelze všechny Němce z východu pojmát jako nevinné oběti nucených migrací. Poukazují zejména na skupinu zhruba sto tisíc příslušníků německé menšiny

29 SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-europa*, 5 sv., 3 doprovodné sešity a rejstřík místních názvů. Bonn, Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte 1953–1962. Všech osm svazků vydalo v roce 1984 nakladatelství Deutsche Taschenbuch Verlag.

30 Srv. BEER, Mathias: Im Spannungsfeld von Politik und Zeitgeschichte: Das Großforschungsprojekt „Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteuropa“. In: *Vierteljahreshfte für Zeitgeschichte*, roč. 46, č. 3 (1998), s. 345–389. K hodnocení předloženému manželé Hahnovými má blíže Kai Arne Linnemann v publikaci *Das Erbe der Ostforschung: Zur Rolle Göttingens in der Geschichtswissenschaft der Nachkriegszeit* (Marburg, Tectum 2002).

v Polsku, kteří se stali členy paramilitární organizace „Krajanskoněmecká sebeobrana“ (*Volksdeutscher Selbstschutz*), jež se po dobu svého trvání (tři měsíce až rok podle jednotlivých regionů) zapojila do přepadení Polska v září 1939 a do následných strážních, ale i vyhlazovacích, denunciačních a dalších zločinných aktivit na jeho území (s. 491–493). Hahnovi tvrdí, že potrestána byla jen část pachatelů z řad takto angažovaných polských Němců (v několika případech i v SRN) a že vysídlení jim pomohlo vyhnout se justičnímu postihu a dovedlo je do země, kam beztak mnozí chtěli odejít. Uznávají ale, že téma dosud není dostatečně zpracováno a že v této pasáži sahají i ke spekulaci.

Výrazně obsáhleji se autoři věnují Němcům z Československa a původní práci s prameny se snaží ukázat, že zkušenosti těchto vysídlenců byly pestřejší, než jak proniklo do dominantního diskurzu. Ten přál zprvu spíše kontinuitám s národoveckou tradicí, což Hahnovi dále ilustrují na činnosti a vlivu jejích propagátorů, jako byl evangelický farář, sudetoněmecký aktivista a spoluzakladatel pravicově extremistického Witikobundu Ernst Lehmann (1906–1990) nebo politik Walter Becher (1912–2005), někdejší nacist, který své revizionistické postoje k východním sousedům Německa nakonec šířil i v Bavorském zemském sněmu a posléze patnáct let dokonce ve Spolkovém sněmu, kam byl zvolen na kandidátce Křesťansko-sociální unie.

Cenné je, že se autoři pustili také do prosopograficky laděné sondy mezi sto deset českoněmeckých poslanců a senátorů zvolených v československých parlamentních volbách v květnu 1935. S její pomocí odhalují některé příčiny silné kontinuity sudetoněmeckého vysídleneckého diskurzu s náhledy a propagandou nacistické éry. Pointovaně zdůrazňují, že mainstreamové sudetoněmecké pojetí dějin navzdory všem rétorickým operacím nezachycuje zkušenost nevinných obětí vysídlení – dětí, žen a starých lidí – ale vyjadřuje především náhledy politiků „s máslem na hlavě“. Tedy mužů, kteří byli silně spoluodpovědní za politické směřování sudetoněmeckého hnutí ve třicátých letech a za jeho – českoněmeckým obyvatelstvem široce akceptované – spojenectví s nacismem (s. 514).³¹

V další podkapitole se Hahnovi věnují institucionální a finanční podpoře vysídlenecké agendy ve Spolkové republice. Dodnes ji určuje zejména Zákon o záležitostech vyhnanců a uprchlíků (*Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge*), častěji uváděný jako *Bundesvertriebenengesetz* (BVFG), z května 1953. Rudo-zelená koalice z let 1998 až 2005 chtěla tuto finanční podporu výrazně snížit, nakonec se tak ale nestalo. Někteří politici sociálnědemokratické strany, zejména

31 Obdobný – ovšem úžeji pojatý a metodologicky důkladněji zpracovaný – záměr, jaký ohledně 110 českoněmeckých zákonodárců naznačili Hahnovi, realizoval projekt věnovaný profilům vysoce postavených funkcionářů Svazu vyhnanců. Pod tlakem kritiky ho podpořila i předsedkyně svazu Erika Steinbachová. Původně vyvolal kontroverzi, protože se objevily informace o snaze manipulovat s výsledky. Po personálních změnách posudek vypracovaný týmem z mnichovského Ústavu pro soudobé dějiny (*Institut für Zeitgeschichte*) doložil silné kontinuity první generace funkcionářů Svazu vyhnanců s nacistickými organizacemi. (Viz SCHWARTZ, Michael: *Funktionäre mit Vergangenheit: Das Gründungspräsidium des Bundesverbandes der Vertriebenen und das „Dritte Reich“*. München, Oldenbourg 2012.)

Peter Glotz a spolkový ministr vnitra Otto Schilly, se tehdy naopak přihlásili k podpoře cílů Svazu vyhnanců.³² Manželé Hahnovi konstatují nesrovnalosti jak ohledně chybějících garancí nezávislosti některých kulturních institucí na utilitárních zájmech vysídleneckých organizací, tak ohledně rozdílných údajů o výši příslušné finanční podpory, jejíž nepřehlednost je ještě umocněna tím, že ji četné subjekty ze sítě vysídleneckých organizací čerpají jak z federální, tak zemské úrovně (s. 519 n.).

Konkrétní částky uvádějí Hahnovi zejména v souvislosti s finančním přehledem, který i na širší veřejnost vynesla jedna parlamentní interpelace v roce 1996. Nad sumou 22,6 milionů marek věnovaných toho roku na projektové účely vysídlenecké agendy se autoři pozastavují, s tím že druhá nejvyšší položka (po podpoře vysídleneckých muzeí za 7,1 milion marek), a to celých 6,3 miliony marek, byla tehdy věnována na – obtížně dohledatelnou – „přeshraniční kulturní práci“ (*grenzüberschreitende Kulturarbeit*). Jakkoli je to téma spíše pro investigativní žurnalistiku ve Spolkové republice i u jejích východních sousedů, je škoda, že Hahnovi svůj podiv více nerozvádějí, respektive nezdůvodňují. Ve vztahu k témuž finančnímu přehledu poukazují pak na to, že na vědu bylo z projektových prostředků, získaných zejména na základě zmíněného zákona o vysídleneckých, vynaloženo jen 2,36 milionů marek. Tento poznatek nabývá na významu v souvislosti s paradoxním zjištěním, že navzdory ústřední roli, jež nucené migrace hrají ve vysídleneckém diskurzu paměti, je v publikacích příslušných organizací věnováno průběhu vysídlení kuriózně málo místa (s. 520).

Argumenty k tezi, že státem podporovaná „oficiální politika paměti“ nuceného vysídlování Němců je ve Spolkové republice problematická a neotevřívá se dostatečně odbornému, racionálnímu poznání, patří k silným leitmotivům prezentované knihy.

V následujících částech autoři pokračují v předkládání velkého množství dílčích analýz institucionálních, politických a ideologických důvodů, proč politika paměti vysídleneckých organizací za více než šedesát let jejich existence zůstává v principu nezměněná (což platí i o některých rysech širší společenské reflexe). Mnohé zjištěné detaily jsou pro vysídlenecké politiky a vůbec dané *milieu* krajně nelichotivé – patří k nim totiž i fakta o denunciacích vůči historikům, kteří nesdíleli příslušný interpretační rámec. Setkal se s tím například Bořivoj Čelovský, který v mnichovském exilu publikoval v roce 1958 svou disertační práci o Mnichovské dohodě,³³ nebo již zmíněný Johann Wolfgang Brügel, který si kriticky všímal i vazeb soudobé vysídlenecké rétoriky k národovectví a nacistickému diskurzu (s. 523–525). Eva a Hans

32 Ze strany SPD šlo o její usmíření s vysídleneckými po dlouhé době. Rozkol se datoval od norimberského sjezdu SPD z roku 1968, kde se Willy Brandt, jenž v první polovině 60. let opakovaně používal revizionistickou rétoriku, otevřeně vymezil proti dosavadní podpoře vysídleneckých zájmů a plédoval pro „východní politiku“ (*Ostpolitik*). Hahnovi se vztahem SPD a BvD zabývají poněkud rozptýleně. Ucelený a velmi důkladný pohled na první tři desetiletí tohoto vztahu lze najít v monografii, jejíž autor ale – narozdíl od Hahnových – mírně „straní“ vysídleneckým organizacím (MÜLLER, Matthias: *Die SPD und die Vertriebenenverbände 1949–1977: Eintracht, Entfremdung, Zwietracht*. Münster, LIT Verlag 2012).

33 ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Das Münchener Abkommen 1938*. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt 1958 (v českém vydání: *Mnichovská dohoda 1938*. Šenov u Ostravy, Tilia 1999).

Mapa „Vůdcových přesídlení“ německých obyvatel do říše z února 1941. Podle Hahnových „přesídlování německého obyvatelstva platilo za nacistického panství za pozitivní výdobytek a nezřídka bylo právě takto oslavováno pozdějšími vyhnaneckými politiky“ (ilustrace a citace z knihy manželů Hahnových *Die Vertreibung im deutschen Erinnern*, s. 181)

Henning Hahnovi jsou v mnohém pokračovateli právě této rétoricky a politicky senzitivní a občansky nonkonformní Brügelovy kritiky.

Šíře pramenů, v níž analyzují mnohovrstevnaté souvislosti vysídleneckého diskurzu, je fascinující. Když se zabývají memoáry čtyř jeho vysoce postavených nositelů mezi vysídleneckými politiky – kromě již zmíněných Wenzela Jaksche (1896–1966) a Waltera Bechera také paměti Herberta Czaji (1914–1997) a Herberta Hupyky (1915–2006) – srovnávají některá tvrzení těchto vzpomínajících činovníků s fakty a shledávají, že žádný z nich neprožil nucené migrace tak, jak o nich psali (s. 539). Největší schopnost brát na vědomí fakta, pokud šlo o někdejší postavení německých menšin ve střední a východní Evropě a jednání jejich politických reprezentací, Hahnovi nacházejí u sociálního demokrata Jaksche, ani on však podle nich nijak nepřispěl – navzdory svým vysokým funkcím ve vysídleneckých organizacích – k bezpředsudečnému poznání souvislostí, jež si prokazatelně uvědomoval (s. 540). U čtyř jmenovaných osobností, v mnohém odlišných, konstatuje autorský pár ještě jednu shodu: tvrdošjnou snahu dosáhnout revize německých východních hranic, která trvala u těch déle žijících i po roce 1990.

Je chvalitebné, že Hahnovi při svých „archeologických pracích“ na vysídleneckém diskurzu i širší politické paměti ve Spolkové republice nezůstávají jen u tištěných pramenů. Ve čtvrté kapitole si všímají i podstatného mezníku, kdy k tématu nucených vysídlení promluvila západoněmecká televize veřejné služby, v návaznosti na znovuoživený zájem o daný komplex otázek na konci sedmdesátých let. Předtím v souvislosti s debatami o takzvané východní politice se vysídlenecké organizace svou vyhocenou rétorikou odcizily značné části západoněmecké veřejnosti. Výraz „revanšismus“, zprofanovaný nadužíváním ze strany dobové komunistické propagandy, byl pro řadu tehdejších výroků a aktů vysídleneckých představitelů příležitým označením.

Manželé Hahnovi pojednali o třídílném televizním dokumentu Bavorského rozhlasu a televize „Útěk a vyhnání“ (*Flucht und Vertreibung*) z roku 1981 a o jeho doprovodné knize, na níž se podíleli i Hans Lemberg a Fritz Peter Habel, tedy historici blízcí Sudetoněmeckému krajanskému sdružení (*Sudetendeutsche Landsmannschaft*). Autorská dvojice v jejich práci nachází tradiční interpretace, kladoucí nucené přesuny za vinu již změnám evropské mapy a politiky po první světové válce, a postrádají snahu pokročit v analýze za ustálené obrazy bezpráví a zla spáchaného na Němcích (s. 543). Zmíněná publikace, vzniklá spolu s televizním dokumentem, přitom přinesla vedle historických článků i vybraná svědectví pamětníků, z nichž mnohá podle Hahnových paradoxně odporují černobílému obrazu, jak jej stvrzují texty obou jmenovaných sudetoněmeckých historiků.

V závěrečných částech knihy *Vyhnání v německé paměti* manželé Hahnovi věnují pozornost jak dalším sporným příspěvkům k převládajícímu diskurzu o příslušném německém „místu paměti“ (editoři, autoři, nakladatelé a instituce, jako například Rolf-Josef Eibicht, Heinz Nawratil, Rüdiger Safranski, Ernst Frank a nakladatelství Arndt), tak osobám, které nazývají „jinými vyhnanci“ (s. 561). Ty v knize častokrát vyzdvihují jako původce cennějších reflexí ztráty domova, autory rozvážnějších a obecně humanistických pohledů. Kromě několika „obyčejných“ pamětníků sem Hahnovi řadí a citují například novináře Kurta Nelhiebla a literáty Horsta Bienka, Petera Härtlinga či Siegfrieda Lenze.

S odkazem na práce germanisty Louise Ferdinanda Helbiga Hahnovi tvrdí, že úhrn povídek, básní, rozhlasových her a děl dalších uměleckých druhů a žánrů věnovaných danému tématu představuje pestrý svět výrazně osobitějších a pronikavějších reflexí nucených migrací, než jak je představuje „mýtus“ vytvořený se státní podporou vysídleneckými politiky. Zároveň opět – a výstižně – připomínají, že onen druhý, štědrě dotovaný diskurz německou veřejnost opravdu zasáhl a ovlivnil (s. 567).

Nekonvenční jsou Eva a Hans Henning Hahnovi také v tom, že se zajímají o faktickou adekvátnost kritiky na adresu vysídleneckých organizací, kterou na Západ adresoval východoněmecký režim. Někteří historici, jako například Matthias Sticker nebo Andreas Kossert, autor i v češtině vydané syntézy o nuceném vysídlení

a integraci Němců ze střední a východní Evropy,³⁴ podle Hahnových o tomto tématu odmítají jakoukoli diskusi, neboť je prý ideologicky a politicky zcela zdiskreditované, a popírají věrohodnost i některých kritiků ve Spolkové republice, pokud se u nich objevuje podezření, že ohledně minulosti funkcionářů Svazu vyhnanců dostávali informace od Stasi. Manželé Hahnovi nejsou tak manicheističtí a snaží se problém přiblížit plastičtěji. Činí tak především u západoněmeckého levicového publicisty Georga Herdeho (1919–1989), jehož Stickler a Kossert vylíčili jen jako přepjatého, jakoby „Východu zaprodaného“ kritika vysídleneckých organizací. Georg Herde, původem z Horního Slezska, patřil v roce 1951 ke spoluzakladatelům levicové vysídlenecké organizace Západoněmecký uprchlický kongres (*Westdeutscher Flüchtlingskongress*) a Hahnovi jeho publicistické činnosti přiznávají relevanci ve sporech o otevřenější vyrovnávání s érou nacismu (s. 532–534). Daná podkapitola je jedním z mnoha případů, kdy se autorský pár snaží – i s polemickým akcentem – obohatit dosavadní „galerii autorit“ vyhnanecského diskurzu a připomínat jeho pozapomenuté aktéry. Úsilí je to tím zajímavější, že i v tomto případě Hahnovi upozorňují na nesrovnalosti v práci ostatních badatelů; Andreasu Kossertovi například vyčítají přílišnou (i formulační – a nepřiznanou) závislost na starším výzkumu (s. 532).

Charakter *jinakosti* oproti státem podporovanému dominantnímu diskurzu, jak jej šíří ve Spolkové republice především vysídlenecké organizace, přisuzují Hahnovi také některým obrazům nucených přesunů, jež byly pěstovány či připuštěny v Německé demokratické republice. Nezlehčují poměry v tamní komunistické diktatuře a její politicko-propagandistické zájmy v dané agendě, zároveň se však vyvarovali, aby texty věnované reflexi vysídlení paušálně odmítli nebo banalizovali jen kvůli tomu, že vznikly v NDR. Některým z nich přiznávají autonomní, nejen propagandistické motivy a poukazují na návaznosti s levicovými protifašistickými tradicemi sahajícími před rok 1945. Podle autorské dvojice řada takových textů obohatila pestrost německého vzpomínání na daný tematický komplex (s. 583).

Přestože na pouhých šestnácti stranách dané části Hahnovi prokázali obeznamenost s významnými prvky, které danou agendu v NDR ovlivňovaly, prospělo by zde, kdyby lépe zdůvodnili výběr jednotlivých prací a představili jejich autory. Přejít od oficiální doktríny v dané oblasti k beletrii je příliš příkrý. Hodila by se sem i úvaha o tom, zda sklon zobecňovat na základě velmi malého počtu příkladů nenarazí na hranice únosnosti a zda není nadřazování reflexe v uměleckých dílech oproti váze oficiální kulturní paměti zkratkovité či idealistické. Téma, nakolik ovlivnil po roce 1990 západoněmecký vysídlenecký diskurz smýšlení bývalých občanů NDR, a zvláště tamní někdejší vysídlenec a jejich potomky, zůstává v knize stranou.

Jedním z aktérů současné vysídlenecké politiky paměti, které recenzovaná kniha kritizuje nejčastěji, je předsedkyně Svazu vyhnanců a poslankyně Spolkového sněmu za Křesťanskodemokratickou unii Erika Steinbachová. Není divu – politička jednak svou agendu zhmotnila i do řady textů včetně knih a badatelský pár v nich nachází množství nepravd a manipulací (například s. 80 a 628), jednak tvrdošíjným

34 KOSSERT, Andreas: *Chladná vlast: Historie odsunutých Němců po roce 1945*. Brno, Host 2011.

prosazováním Centra proti vyháněním povzbudila i protipohyb ze strany kritických a občansky angažovaných historiků, k nimž Eva a Hans Henning Hahnovi rozhodně také patří.

Předposlední tematický celek knihy přináší další doklady znepokojivých souvislostí historizujícího diskurzu řady politiků a politizujících sklonů některých vědců. Těžištěm je zde dvacetiletí 1990 až 2009. Autorská dvojice připomíná například výrok spolkové kancléřky Angely Merkelové z května 2005 obsahující i neudržitelné tvrzení o dvou milionech obětí německého útěku a vyhnání. Důkladné kritiky se zde dostává i německému sociálnědemokratickému politikovi Peteru Glotzovi (1939–2005), který se k tématu vyjádřil i knižně,³⁵ právníku a publicistovi Heinzovi Nawratilovi, mimo jiné autorovi krajně pokleslé *Černé knihy vyhnání*,³⁶ a opět již zmíněnému právnímu expertovi Alfredu de Zayasovi. Hahnovi tyto tři autory nazývají ironicky, ale s relevantním zdůvodněním, „historiky Eriky Steinbachové“ a brojí proti tomu, že část německé veřejnosti jejich knihy prý chybně přijímá jako standardní vědecká díla (s. 632).

Navzdory silnému znepokojení a kritičnosti, občas vystupňované ironií, ba sarkasmem, Eva a Hans Henning Hahnovi svůj opus neukončili v temných tónech. V poslední kapitole znovu vyzdvihují „jiný pohled“, s nímž se setkali u novináře českoněmeckého původu Kurta Nelhiebela, který po válce odešel z Československa do Německa, ačkoli se na něj jako na syna antifašisty nevztahoval odsun. Nelhiebela napsal pozoruhodný deník, v němž zachycoval události a prožitky z let 1945 až 1950, a od padesátých let kritizoval dominantní vysídlenecký diskurz ve Spolkové republice způsobem, který Hahnovi označují jako věcný, precizní a opřený o prameny (dokládají to kupříkladu Nelhieblovým vysvětlením, proč má označení „pátá kolona“ na adresu politické role sudetských Němců koncem třicátých let historické odůvodnění – s. 648 n.).

Poslední část knihy tvoří více než šedesátistránková příloha, v níž se autoři snaží kvantifikační materií nuceného vysídlení Němců ze střední a východní Evropy zpřehlednit s pomocí komentovaného souboru statistik. Zároveň přitom znovu tematizují i strukturní a ideové problémy přístupu k danému tématu v německé vědě (s. 710 n.) i obecnější společenské reflexi. Údaje přebírají ze starších historiografických prací nebo úředních statistik a většinou je zachycují do tabulek (je jich zde sedmadvacet). Zároveň se je snaží porovnávat s jinými zdroji a upřesňovat výpovědní hodnotu jednotlivých kvantifikací. Byl to velice náročný úkol a i v této části doplňující výklad často pokračuje v poznámkách, jichž onen „krátký přehled“ obsahuje plných 317. Knihu uzavírá výběrová bibliografie, seznam tabulek (v knize je jich celkem dvaatřicet) a jmenný rejstřík.

35 GLOTZ, Peter: *Die Vertreibung: Böhmen als Lehrstück*. Berlin, Ullstein 2003.

36 NAWRATIL, Heinz: *Schwarzbuch der Vertreibung 1945 bis 1948: Das letzte Kapitel unbewältigter Vergangenheit*. München, Universitas 1982 (1. vydání).

Poznámky k terminologii a pramenům

Opus manželů Hahnových je velmi cenný tím, že poskytuje mnohostrannou analýzu diskurzu, s nímž se nacistické přesídlování, evakuace před postupující frontou, útěk, vyhnání a odsun Němců ze střední a východní Evropy staly v historickém vědomí a vůbec ve společenském sebechápání Spolkové republiky Německo výrazným fenoménem. Ten byl ovšem vystavěn do značné míry na velmi problematických tradicích a zájmech, a také na častém zkreslování historických faktů a zlehčování německé spoluodpovědnosti za nucené přesuny obyvatelstva.

Jedné důležité oblasti utváření historického vědomí se Hahnovi nevěnovali – školní výuce. Ve Spolkové republice je i ona významným multiplikátorem, který šíří onen diskurz, vůči němuž autorský pár vyslovuje odůvodněné pochybnosti. Bylo by proto skvělé, kdyby na totéž téma napsal nebo inspiroval učebnici či didaktický materiál, do kterého by byly přístupnou formou vtěleny poznatky z jeho knihy. A to nejen fakta, ale i analýzy a aplikované teze a úvahy o racionálním přístupu k historickým dějům a jejich interpretacím. Jak uvedeno, jedním z leitmotivů knihy je právě zdůrazňování vědecké racionality i příkladů odvahy oponovat většinovému či státem podporovanému názoru (například s. 76 n. a 82).

Celé dílo je napsáno velmi čtivým stylem a této kvality dosahuje navzdory poměrně složité kompozici. Přestože členění svazku autoři logicky zdůvodňují v předmluvě a zvolený způsob výkladu jejich cíli dobře slouží, čtenáře čekají mnohé časové stříhy a návraty k týmž podtématům. Tento rys možná ztěžuje záměr umožnit náhled do dané materie širšímu okruhu čtenářů.

Knihy manželů Hahnových může – navzdory své občasně pointovanosti, sklonům k esejistice a polemičnosti – v lecčem plnit funkci kompendia. S ohledem na to by bylo přínosné, kdyby zde čtenáři našli i obsáhlejší exkurz k terminologii německé rozpravy o nucených migracích, než jak ho – rozptýleně – nabízejí autoři (s. 78, 707). Je to škoda tím spíše, že ve stejném roce jako kniha Hahnových vyšel ambiciózní německý *Lexikon vyhnání*,³⁷ jenž problematickým trváním na zavádějícím zastřešujícím pojmu *vyhnání* i „německocentrickým pojetím“ tématu (přítomným navzdory spolupráci s řadou předních odborníků i ze zahraničí) nejspíš ještě posílí „obsazování termínů“ ve prospěch sporného německého úzu, který má tolik nedobrych souvislostí.³⁸ Je s podivem, že ani přední němečtí historici (z nichž mnozí často vystupují za hranice oboru a působí publicisticky, osvětově, ba společensko-politicky, a to zpravidla s explicitní demokratizační a humanistickou rétorikou, někdy směřovanou kulturnědiplomaticky i do zahraničí) dodnes nedospěli ke snaze o prosazení adekvátnější terminologie. O to cennější je úsilí Evy a Hanse Henninga

37 BRANDES, Detlef – SUNDHAUSSEN, Holm – TROEBST, Stefan ad. (ed.): *Lexikon der Vertreibungen: Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien, Böhlau 2010.

38 Srv. recenzi Stephana Scholze na internetovém portálu *H-Soz-u-Kult* z 1.12.2010 (<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2010-4-154>, staženo 12.8.2013). Je kuriózní, že tento lexikon do sporné podoby dospěl od původně plánovaného vymezení vůči etnocentrickému pojetí politiky paměti, jak je praktikuje německý Svaz vyhnanců.

Hahnových – tím spíš, že ani některé novější německé přehledové práce o nucených přesunech prováděných samotnými nacisty, evakuacích, útěku, vyhnání a odsunu Němců dostatečně nebo vůbec netematizují užití pojmu *Vertreibung*.

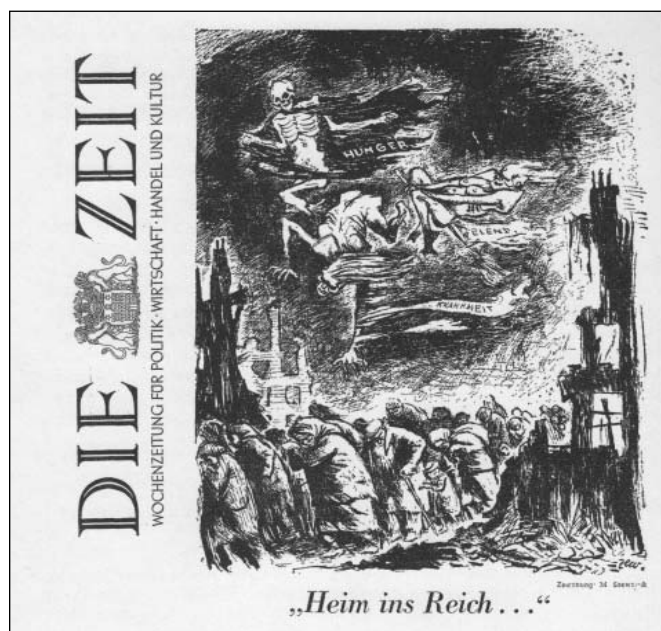
K problematickým termínům *vyhánění*, *vyhnanci*, kde substantivní formě i na mezinárodní scéně od devadesátých let konkuruje neméně sporné sousloví *etnická čistka* (*ethnische Säuberung*; *ethnic cleansing*), budiž zde připomenuto, že po skončení druhé světové války se v Západním Německu jako souhrnný pojem užíval hodně *útěk a uprchlíci* (*Flucht, Flüchtlinge*), případně podvojně označení *útěk a vyhnání*, respektive *uprchlíci a vyhnanci* (*Flüchtlinge und Vertriebene*). Rozhodující změnu způsobil již zmíněný spolkový zákon o vyhnancích (*Bundesvertriebenengesetz*) z roku 1953, jehož dikce pomohla prosadit problematický diskurz o *vyhnání a vyhnancích*. V době, kdy se ve Spolkové republice nijak nešířilo hlubší vyrovnání s nacistickou minulostí a kdy převládal zkreslený, lítostivý sebeobraz národa údajně *svedeného* Zlem-Hitlem a čelícího při obraně západních hodnot za cenu obrovských ztrát hned dvojímu barbarství – nacismu a komunismu³⁹ – taková diskurzivní praxe vyhovovala velké části tehdejších západoněmeckých elit.

Otázku oné terminologie je možno nastolit ještě zásadněji, a to i vůči Hahnovým – proč se vlastně nepokusili svou úctyhodnou snahu o nápravu mnohých zkreslení pojmut důsledněji a v jazykové rovině zůstali u problematického německého pojmového úzu *vyhnání/vyhnanci*? Dokonce jej – už i v názvu knihy – potvrzují ještě markantněji než některé jiné studie, které – nepochybně s vědomím, že i tak užívají nepřesnou zkratku – pracují alespoň se souslovím *útěk a vyhnání* (*Flucht und Vertreibung*). U Hahnových by bylo jen logické, kdyby se sami pokusili nabídnout adekvátnější označení než *vyhnání*. Tento problém si zjevně uvědomovali – v úvodu se snaží takové pochybnosti předjímat vysvětlením, že se jedná o „metaforicky pevně zakotvený pojem“ (s. 15); jejich apel na „inteligenci a dobrou vůli čtenářů“ ale zvláště v takové práci nepůsobí přesvědčivě. Ostatně sami by – soudě z nároků, které kladou na ostatní – nejspíš neuznali, kdyby nositelé jimi kritizovaných narátivů své návyky bránili podobnými rétorickými figurami.

Analýzy, které Hahnovi předkládají u látky nucených migrací, se nabízejí jako inspirace k rozborům obdobných témat vyrovnávání s minulostí i v jiných zemích, Českou republiku nevyjímaje. Platí to kupříkladu o kritických postřezích týkajících se přeceňování vzpomínek pamětníků, respektive přílišného spoléhání na orální historii (zvláště při jejím nedbalém či účelovém uplatnění, které si vlastně označení „orální historie“ ani nezaslouží).

Autorská dvojice na několika příkladech ukazuje, jak je – nejen uvnitř vysídlenec-kého prostředí (jehož četné publikační orgány navzdory postupnému ochabování vskutku umožňují jistou „paralelní existenci a komunikaci“) – poznání jednotlivých případů i celkové diskurzivní „rámování“ (*framing*) dodnes chybně ovlivňováno tradováním svědectví, která „se hodí“ a jež nebyla prověřena standardní historickou kritikou a použitím dalších pramenů. Občas je oním problematickým „relé“

39 Viz např. SCHILDT, Axel: *Zwischen Abendland und Amerika: Studien zur westdeutschen Ideenlandschaft der 50er Jahre*. München, Oldenbourg 1999.

Hlad, Bída a Nemoc v podobě děsivých přízraků provázejí zubozemné německé vyhnance z Polska na cestě „domů do říše“ na dobové ilustraci v týdeníku Die Zeit (ilustrace z knihy manželů Hahnových Die Vertreibung im deutschen Erinnern, s. 406)

osobní vzpomínka, sdělená někdy až po řadě let, nebo dokonce vzpomínky pisateli pouze zprostředkované. Hahnovi se nad případy „zázračného vlivu některých pamětníků“ právem podivují a odkazují na existenci jiných pramenů a na vyspělost německé historiografie. Vyslovují přitom podezření, že neoprávněně velký status a vliv některých svědectví je udržován vědomým zájmem na tvorbě historických „mýtů a legend“ (s. 80–83).

Přestože vysídlenecká politička Erika Steinbachová a její sebevědomě pronášené krédo „stačí nechat promluvit pamětníky“ (s. 81 a 83) je v tomto ohledu relativně „snadným cílem“, zobecnění autorů je pro dané téma velmi případné: „Kdo se spokojí s reprodukováním zpráv pamětníků, nedokáže o historické události nic sdělit, protože k využití oněch svědectví nepatří jen ověření jejich pravdivosti a výpovědní hodnoty, ale také průzkum vzniku a historie dosavadního oběhu (*Überlieferungsgeschichte*) jednotlivých pramenů ... navíc je třeba začlenit je do historických souvislostí.“ (s. 83)

Nad otázkou, jak může být kniha manželů Hahnových českým čtenářům prospěšná v obecnějším smyslu, si dovoluji další krátký exkurz. V České republice je proble-

matické zacházení se vzpomínkami pamětníků znát například v občanskovýchovné a historickodidaktické činnosti organizací jako Člověk v tísní nebo Post Bellum, které se těší silné podpoře od obou českých médií veřejné služby. Ostatně některé besedy z cyklu *Příběhy bezpráví* nebo některé rozhlasové či televizní dokumenty, jako například z rozhlasového cyklu *Příběhy dvacátého století*, zmíněným zjednodušeným používáním pamětnických výpovědí trpí také.⁴⁰ Výše uvedená sporná představa o hlavní roli integrálního nacionalismu při nucených migracích a zveličování významu nenávisti k Němcům, respektive její vnímání jako nějakého vrozeného sklonu, mívá v českém případě svou analogii v zúženém chápání povahy komunistické diktatury, v němž někdy dominuje přílišné lpění na původních tezích konceptu totalitarismu a účelový, vzhledem k současným politickým sporům instrumentalizovaný antikomunismus.⁴¹ I pro české historické vyrovnávání s obdobím komunistické diktatury platí, že orální historie, není-li spojena s důkladnou historickou kritikou a interpretací dalších pramenů, poskytuje materiál také k „mýtům a legendám“.⁴² Svědectví pamětníků, ať je jejich prožitek jakkoli silný a někdy i fascinující vysokými

40 Srv. kritický rozhovor Michala Komárka s Karlem Strachotou, ředitelem projektu *Příběhy bezpráví* organizace Člověk v tísní. Strachotovy výhrady ke kritice, že projekt *Příběhy bezpráví* trpí jednostranností a je v leccem propagandistický, jsou v perexu rozhovoru citovány následovně: „A to snad máme na besedy do škol zvat bývalé okresní tajemníky nebo skalní komunisty? Kdyby se jednalo o 2. světovou válku, navrhol by někdo vážně, že je namíste přizvat popírače holokaustu nebo neonacisty?“ (Viz *Literární noviny*, roč. 23, č. 48 (2012), s. 4.)

41 Srv. ojedinelou studii, která zmíněný fenomén pozoruhodně analyzuje v českých denících: KŘEČEK, Jan – VOCHOCOVÁ, Lenka: *Rudé nebezpečí před volbami 2006: Hrozba, nebo strašák?* (Pražské sociálně vědní studie, mediální řada, MED-010.) Praha, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy 2007. Studie je dostupná online (viz http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/268_010%20-%20Vochocova,%20Krecek.pdf, staženo 12.8.2013). Mnohé pronikavé postřehy k historickým nepřesnostem a tendencnostmi uvedeného občanskovýchovného zacházení se soudobými dějinami poskytují publicistické kritiky (historiografie si toho kupodivu zatím nevšímá): viz MRÁZEK, Ondřej: Dvanáct polopравd o nedávné historii. In: *Literární noviny*, roč. 21, č. 48 (2010), s. 7; KUBÍČEK, Jan: Černobílá historie aneb Teror hnědé omáčky. In: *Deník Referendum*, 28.1.2011 (<http://www.denikreferendum.cz/autor/367-jan-kubicek>, staženo 12.8.2013); GUTH, Jiří: Jejich normalizace. In: *Tamtěž*, 19.12.2011 (<http://www.denikreferendum.cz/clanek/12130-jejich-normalizace>, staženo 12.8.2013).

42 Výmluvný je např. tento citát ředitelky jedné střední školy, kterým nezisková organizace Člověk v tísní na svých internetových stránkách propaguje diskuse s pamětníky (celý text může být primárně nebo z velké části výtvořem *public relations*, to zde ale ponechme stranou): „Období komunismu je stále ještě živá historie. Nejlepším způsobem, jak dětem tuto dobu přiblížit, je právě beseda s pamětníky, s lidmi, které minulá doba nějakým způsobem postihla. S těmi, kdo mají z té doby autentické zážitky. Myslím, že toto je nejlepší způsob, jak dětem přiblížit nedávné historické období. Touto formou bychom chtěli vychovat děti k tomu, aby měli (*sic*) svůj názor, ať je doba jakákoli, a na druhou stranu je věst k tomu, aby nepřipustili (*sic*), aby se tato historie znovu opakovala.“ (Program společnosti Člověk v tísní „Jeden svět na školách“, viz http://www.jsns.cz/cz/article/0/Mesic_filmu_na_skolach.html?id=15, staženo 12.8.2013.) K výše nabídnuté analogii s tématem Evy a Hanse H. Hahnových zopakujeme již zmíněné stanovisko Eriky Steinbachové, která historiografický výzkum příčin nuceného vysídlení Němců označila za nedůležitý a zdůvodnila to tezí: „Stací nechat promluvit pamětníky.“ (s. 81 a 83).

etickými hodnotami a žitými demokratickými ctnostmi, nemohou zastupovat historiografické analýzy a o ně opřené šíření poznatků, zejména to institucionalizované ve školách a v masmédiích.

Zpět ale ke knize manželů Hahnových. Jak již o tom byla řeč, předkládá velké množství detailnějších rozborů. U některých z nich až pečlivé sledování poznámkového aparátu ukazuje, že v daných případech autorská dvojice pracuje spíše kompilačně a opírá se přitom místy jen o jednu práci. Pravda, někdy jich ani nebylo více k dispozici, a Hahnovi navíc uvádějí, že nechtěli přetěžovat poznámkový aparát. Náročnější čtenáře by ale hlavně na místech, kde pronášejí silná hodnocení, jistě uspokojilo, kdyby Hahnovi dali najevo i své povědomí o odborné recepci těch prací, na nichž argumentačně tolik stavějí. Totéž by prospělo i v případech, kdy vedou polemiku, zejména s význačnými autory, jako je kupříkladu Detlef Brandes.⁴³

Z literatury, kterou v knize postrádám, uvedu jmenovitě sborník *Němci a východní Evropa*, kde se nachází cenná stať Jana Křena o problematickém termínu „etnická čistka“.⁴⁴ Její nevyužití zamrzí tím spíše, že – jak uvedeno – podobných reflexí historické terminologie není mnoho.

Nejvýznamnější zájemci o pojednáváná témata si nad knihou manželů Hahnových zřejmě postesknou, že obsahuje jen výběrový seznam zdrojů – jak autoři sami sdělují, uvádějí v něm jen zásadní, k dalšímu studiu vhodné práce a takové tituly, na které odkazovali v textu opakovaně (s. 887); i tak ovšem seznam pramenů zabírá jednadvacet stran.

Velkou nesnáz zažijí důkladní čtenáři se zvoleným způsobem odkazování – odkazy jsou totiž shrnuty až na konci knihy po jednotlivých kapitolách, tam se ale ve většině případů čtenář setká jen se zkráceným bibliografickým údajem a jeho plnou verzi si musí zjistit až v seznamu literatury (což je zpravidla rychlejší než hledat v odkazech první zmínky s plným bibliografickým údajem). Poznámky pod čarou by bývaly čtenářům ušetřily přinejmenším jeden mezíček.

I z této recenzi statě je jistě patrné, že monografie je velice početně „zaliněna“. Autoři mohli alespoň prostřednictvím takzvaného přístavku přiblížit některé jmenované osoby – kupříkladu na straně 549 zmiňují Edgara Weicka, aniž by uvedli, kdo tento německý socialista, pedagog a publicista (narozený roku 1936) vlastně je – jistě ani mnozí němečtí čtenáři s velmi širokým rozhledem jeho jméno neznají.

Nad ohlasy knihy

Dosavadní ohlasy knihy *Vyhnání v německé paměti* nejsou příliš početné, převážně ale kladné, a to zejména v německém celostátním tisku (recenze v denících

43 V pasáži, kde se kriticky vymezují vůči čtyřem Brandesovým pracím (s. 98–103), Hahnovi neodkazují na názhledy žádných dalších odborníků k danému tématu.

44 KŘEN, Jan: Über ein wenig bekanntes Buch zu einem von Detlef Brandes grossen Forschungsthemen. In: NEUTATZ, Dietmar – ZIMMERMANN, Volker (ed.): *Die Deutschen und das östliche Europa*. Essen, Klartext 2005, s. 355–370.

Die Frankfurter Allgemeine Zeitung, *Die Frankfurter Rundschau* a *Die Süddeutsche Zeitung*).⁴⁵ Je s podivem, že vlivný zpravodajský týdeník *Der Spiegel*, s nímž Hahnovi razantně polemizovali, se ke knize nijak nevyjádřil. Témata nuceného vysídlení Němců a vysídleneckých organizací přitom tento týdeník sleduje intenzivně.⁴⁶

Z odborných ohlasů, kterých se knize manželů Hahnových dosud dostalo, příbližím nejdříve recenzi Mathiase Beera, jednoho z největších německých znalců tématu nucených přesunů Němců ze střední a východní Evropy a jejich integrace v nové vlasti. Narozdíl od Hahnových stojí Beer blíže dominantnímu německému veřejnému diskurzu o nuceném vysídlení. Autorské dvojici vytkl, že prý nezohledňuje posuny ve výzkumu nucených migrací ani ve veřejném mínění.⁴⁷ Problém ale je, že u těchto svých nejzásadnějších výtek Beer neuvádí konkrétní argumenty a téměř ani historiky, kteří by stáli za jím uváděným badatelským posunem⁴⁸ (jmenuje tu jen Detlefa Brandese, a to spíše apodikticky coby nezpochybnitelnou autoritu). Fakt, že na výše zmíněnou příručku *Lexikon vyhánění*, na níž se Mathias Beer podílel, lze uplatnit některé výhrady z knihy Hahnových,⁴⁹ a že totéž se dá říci o Beerově

45 Autorem obsáhlé a velmi uznalé recenze v *Die Frankfurter Rundschau* z 19.3.2011 byl historik Erik Franzen, který se sám zabývá stejnými tématy jako Hahnovi. Recenzent Klaus Brill v *Die Süddeutsche Zeitung* z 21.11.2011 – novinář a od roku 2005 korespondent listu v Praze – se podivil nad tím, že si autoři dovolili polemizovat s „brilantním historikem Detlefem Brandesem“. Autorem recenze v *Die Frankfurter Allgemeine Zeitung* z 12.9.2011 je Winfrid Hadler.

46 Svědčí o tom i skutečnost, že mezi témata vytknutá v online verzi týdeníku patří „Bund der Vertriebenen“ (http://www.spiegel.de/thema/bund_der_vertriebenen/) a „Flucht und Vertreibung der Deutschen“ (http://www.spiegel.de/thema/vertreibung_von_deutschen_1944_1948) (staženo 30.10.2013). – V německých radikálně levicových časopisech, k jejichž zaměření dlouhodobě patří i rozhodná kritika politiky minulosti, jak ji pěstují vysídlenecké organizace, došla kniha Hahnových velmi kladného přijetí: srv. *Konkret*, č. 10 (2011) nebo *Phase 2*, č. 40 (2011) (dostupné online na stránce <http://phase-zwei.org/hefte/artikel/mythos-vertreibung-130/>, staženo 30.10.2013). Zajímavé je, že uvedené články se argumentací příliš nelišily od výše zmíněných deníků ani např. od recenze na odborné popularizačním portálu Spolkové centrály pro politické vzdělávání (*Bundeszentrale für politische Bildung*) *Deutschland Archiv* (viz SÖHNER, Felicitas: *Vertreibungsdiskurs und Erinnerungskultur*, 24.4.2012 (<http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschland-archiv/132983/vertreibungsdiskurs-und-erinnerungskultur?p=all>, staženo 30.10.2013).

47 Recenze Mathiase Beera na internetovém recenzním portálu *H-Soz-u-Kult*, 3.6.2011 (<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2011-2-182>, staženo 12.8.2013). Beer publikoval na stejnou knihu Hahnových obsáhlou recenzi (s některými shodnými pasážemi) i na webu německé celoplošné rozhlasové stanice Deutschlandradio Kultur (<http://www.dradio.de/dkultur/sendungen/lesart/1431859>, staženo 12.8.2013).

48 Stejně je tomu ve zmíněné recenzi Winfrida Hadlera v *Die Frankfurter Allgemeine Zeitung*. I tato recenze ale celkově vyznívá kladně. Je to poměrně překvapivé, protože deník FAZ byl nakloněn spíše tradičním náhledům na danou problematiku (srv. ŠITLER, Jiří – KAISER, Daniel: *Novodobé české dějiny v zrcadle Frankfurter Allgemeine Zeitung*. In: *Dějiny a současnost*, roč. 18, č. 5 (1996), s. 15–19).

49 Lexikon kupř. mate tím, že sice přiznává rozdílnost jednotlivých druhů nucených migrací, přesto ale dál razí souhrnný pojem „vyhánění“, místy s použitím synonymního slova *Vertreibungsgeschehen*; zejména v předmluvě chybí snaha o zdůvodnění zvolené terminologie. Jednotlivá hesla, např. *Vertreibung* a *Vertriebene*, sice nabízejí hlubší vhled i znalosti

syntéze *Útěk a vyhnání Němců*,⁵⁰ svědčí spíše proti Beerovým kritickým soudům.⁵¹ Neplatí ani to, že by Hahnovi paušálně nedoceňovali historiky prohlubující poznání daného tématu – naopak z jejich prací hodně čerpají a na jejich přínos upozorňují i explicitně. Některé vědce starší generace jsem připomněl výše, z mladších badatelů zde zasluhují zmínit například Erik K. Franzen nebo Samuel Salzborn.

Historik Matthias Stickler Hahnovým ve své recenzi vytkl přílišnou polemičnost.⁵² Pozastavil se také nad tím, že se omezili pouze na německojazyčnou literaturu – podle jeho soudu nelze kulturu vzpomínání analyzovat jen v národním rámci. Postrádal rovněž napojení na teoretické a srovnávací práce v dané oblasti (konkrétně doporučil zájem o vztah „kognitivních dějin“ a „emocionální paměti“), přičemž jako relevantní autory uvedl Aleidu Assmannovou, Hanse Güntera Hockertse a Normana Naimarka, jehož přístup k fenoménu nucených migrací Hahnovi ovšem kritizují. Také Stickler se připojil k recenzentům, jimž vadilo kritické vymezení autorské dvojice vůči některým závěrům Detlefa Brandese; škoda jen, že podobně jako například Mathias Beer nebyl u této námitky konkrétní. O něco důkladněji si Stickler počínal, když při polemice ohledně prací, které při kritice vysídlenecké politiky přicházely s výtkami revanšismu, zmínil badatelku Heike Amosovou.⁵³ Při té příležitosti měl ale uvést také to, že u daného podtématu Hahnovi v hodnocené knize polemizují i s jeho vlastními náhledy (viz výše).

Historička Maren Rögerová ve své pečlivě argumentované recenzi přiznává opusu manželů Hahnových mnohé klady, postrádá ale zohlednění obecnějších poznatků o kolektivní paměti i případových analýz selektivního vzpomínání ve vysídleneckých kruzích.⁵⁴ Procesy výběru, dramatizace a podobně Rögerová shledává u většiny

---

o sklonu části badatelů dávat přednost výstižnějšímu souhrnnému pojmu „nucené migrace“ (*Zwangsmigrationen*), toto poznání ale většinová dílce příručky nepřijala. Srv. rovněž zmíněnou recenzi lexikonu od Stephana Scholze na portálu *H-Soz-u-Kult* (viz pozn. 38) nebo recenzi Guntera Dehnerta v recenzním internetovém časopise *Sehepunkte*, roč. 11, č. 10 (2011) (viz <http://www.sehepunkte.de/2011/10/18245.html>, staženo 12.8.2013).

- 50 BEER, Mathias: *Flucht und Vertreibung der Deutschen: Voraussetzungen, Verlauf, Folgen*. München, C. H. Beck 2011. Autor např. opomíjí negativní roli politického směřování německých menšin ve střední a východní Evropě a význam, jaký tomu posléze připsali Spojenci při řešení německé otázky.
- 51 Viz recenze Beerovy syntézy od Stephana Scholze na portálu *H-Soz-u-Kult*, 8.8.2011 (<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2011-3-096>, staženo 12.8.2013).
- 52 Matthias Stickler svou recenzi publikoval v časopise *Historische Zeitschrift*, č. 296 (2013), s. 282–284.
- 53 Dodávám bibliografický údaj k pojednání této autorky, které měl Stickler nejspíše na mysli: AMOS, Heike: *Die Vertriebenenpolitik der SED 1949–1990*. München, Oldenbourg 2009.
- 54 Maren Rögerová svou recenzi publikovala v *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, č. 60 (2011), s. 114 n. (viz http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/zeitschrift-fur-ostmitteleuropa-forschung-zfo/60-2011/1/ReviewMonograph632498018?set_language=en, staženo 30.10.2013). Recenzentka uvádí zajímavý konkrétní doklad, a sice studii o vzpomínání na tzv. ústecký masakr z 31.7.1945: KAILER, Thomas: „Gewählte Erinnerung“: Die Vertreibung der Sudetendeutschen und die mediale Inszenierung des Massakers von Ausig am 31. Juli 1945. In: VOGEL, Christine (ed.): *Bilder des Schreckens: Die mediale Inszenierung von Massakern seit dem 16. Jahrhundert*. Frankfurt/M., Campus 2006, s. 188–220.

veřejných historických diskurzů; Hahnovi by podle ní neměli tyto sporné znaky utváření kolektivní paměti tolik pokládat za specifika německé komemorace nuceného vysídlení.

Ovšem tezí manželů Hahnových o trvajícím vlivu tradičních německých náhledů na nucené vysídlení dávají za pravdu – třebaže nechtěně – i novější práce některých zahraničních historiků, jež jsou psány se syntetizujícími a učebnicovými ambicemi. Kromě již uvedeného Američana Normana Naimarka zmiňme irského historika působícího ve Spojených státech Raye M. Douglase⁵⁵ a již vzpomenu-tou holandsko-britskou historičku Mary Heimannovou. Jejich práce obsahují řadu problematických rysů, o nichž pojednávají velmi přesvědčivě právě Eva a Hans Henning Hahnovi.

Ponecháme-li stranou zmíněnou recenzi Mathiase Beera, je až s podivem – už jen s ohledem na to, s kolika předními osobnostmi vědy a politiky se Hahnovi „pustili do křížku“ – že jejich kniha ve Spolkové republice nevyvolala výraznější ohlasy. I pro Polsko, Českou republiku a vůbec pro evropské historické vědomí by bylo dobře, kdyby se s touto prací zrodila i další polemická zastávka německého a středoevropského vyrovnávání s minulostí. Jako možné vysvětlení se nabízí, že zejména publicistika byla poněkud přesycena předcházející velmi intenzivní vlnou polemik o reflexi nuceného vysídlení Němců, které se odehrávaly kolem Centra proti vyháněním a rovněž kolem dvou zmíněných velkých výstav „Vynucené cesty“ a „Útěk, vyhnání, integrace“.

Pro racionalizaci a *historizaci* politiky paměti spojené s poválečným nuceným vysídlením Němců ze střední a východní Evropy je nepříliš výrazný dosavadní ohlas knihy manželů Hahnových špatnou zprávou. Jak velké jsou v německy mluvících zemích v dané oblasti znalostní nedostatky i interpretační stereotypy, to po první přímé volbě českého prezidenta v zimě 2013 ukázaly mnohé komentáře v německém a rakouském tisku týkající se tématu takzvaných Benešových dekretů. V těchto reakcích byla znát i setrvačnost některých „mýtů a legend“, jejichž původ a omyly tak pozoruhodně nasvítily Hans a Eva Hahnovi. S delším odstupem bude zajímavé sledovat, nakolik tato zásadní monografie přece jen přispěje k důkladnější historizaci nuceného vysídlení Němců ze střední a východní Evropy a ke kultivaci společensko-politických reflexí i v mezinárodních vztazích.

---

55 DOUGLAS, Ray M.: *Orderly and Humane: The Expulsion of the Germans After the Second World War*. New Haven, Yale University Press 2012. Ve stejném roce vyšel německý překlad knihy („*Ordnungsgemäße Überführung*“: *Die Vertreibung der Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg*. München, C. H. Beck 2012).